

Better Research, Better Policy, Better Reform

Xalid Mikayılov

Şərqi Tərəfdəlik Ölkələri Yeni Mərhələdə: İqtisadi Təhlil

© Center for Economic and Social Development (CESD)

Shirin Mirzeyev 76 "a"/33,

Baku, Az1002,

AZERBAIJAN

Phone; (99412) 5970691

(99412) 4975684

Fax (99412) 4975684

Email; cesd.az@gmail.com

info@cesd.az

URL; www.cesd.az

Oktyabr, 2011

Şərqi Tərəfdaşlıq Ölkələri Yeni Mərhələdə: İqtisadi Təhlil

Giriş

Şərq Tərəfdaşlığı ideyası Fransanın 2008-ci ildə Aralıq dənizi ölkələrinə Avropa Birliyi ilə daha sıx əməkdaşlıq etməyə imkan verəcək birlik yaradılması haqqında təşəbbüsündən sonra meydana gəlmişdir. Həmin vaxt İsveç və Polşa oxşar AB qonşuluq siyasətinin onun Şərq qonşularına da tətbiq edilməsi təklifini irəli sürdülər. Nəticədə 2009-cu ilin May ayında Şərq Tərəfdaşlığı platforması yarandı.

Platforma 6 ölkəni – Azərbaycan, Belarus, Ukrayna, Ermənistan, Gürcüstan və Moldovanı əhatə edir. Platforma viza, azad ticarət və enerji təhlüksəzliyi məsələlərinin müzakirəsi və həlli üçün çərçivə yaratmaq məqsədilə yaradılmışdır. Bura həmçinin islahatların sürətləndirilməsi, hüquqi yaxınlaşma və daha geniş iqtisadi inteqrasiya da daxildir.

Avropa Şurasının Şərq Tərəfdaşlığı ilə bağlı qəbul etdiyi deklarasiyada platformanın məqsədinin “onun qonşularında sabitliyin yüksəldilməsi, yaxşı idarəetmə və iqtisadi inkişaf” olduğu göstərilmişdir.

Şərq tərəfdaşlığının məqsədi 6 ölkədə siyasi və sosial-iqtisadi islahatları dəstəkləmək, onları Avropa Birliyi standartlarına yaxınlaşdırmaq və ölkələrin öz arasında etimada nail olmaqla, əlaqələri yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri istər mədəniyyət, istərsədə iqtisadi baxımdan bir-birindən fərqlənirlər. Belə ki, iqtisadi baxımdan Şərq Tərəfdaşlığına bir böyük ölkə Ukrayna, 2 orta ölçülü ölkə olan Azərbaycan və Belarus, həmçinin üç kiçik ölkə Ermənistan, Gürcüstan və Moldova daxildir. Ukrayna 46 milyonluq əhalisi ilə Şərq Tərəfdaşlığının əhatə etdiyi ölkələrin əhalisinin 60%-dən çoxuna malikdir.

Bu ölkələr eyni əməkdaşlıq platformasında birləşsələr də onların bəzilərinin arasında ərazi mübahisələri mövcuddur. Azərbaycan-Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Gürcüstan ərazisində Abxaziya və Cənubi Osetiya münaqişələri, Moldova ərazisində isə Dnestiryanı münaqişələr mövcuddur. Gələcəkdə Şərq Tərəfdaşlığının uğuru bu münaqişələrin həllindən çox asılıdır. Lakin bütün bu çətinliklərə baxmayaraq Şərq Tərəfdaşlığı bu ölkələr arasında problemlərin müzakirəsi üçün yaxşı bir forum rolunu oynaya bilər.

Bu baxımdan AB Şərq Tərəfdaşlığına daxil olan ölkələr arasında həm də iqtisadi və siyasi inteqrasiyaya nail olmaqla bu ölkələri bir-birinə yaxınlaşdırmaq niyyətindədir.

Bu ölkələrlə işləmək üçün Avropa Komissiyası tərəfindən 2013-cü ilə kimi 600 milyon avro maliyyə vəsaiti ayrılmışdır.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri 75 milyon nəfər əhali ilə 501 milyonluq Avropa Birliyi əhalisi ilə müqayisədə onun 15%-ni təşkil edir.

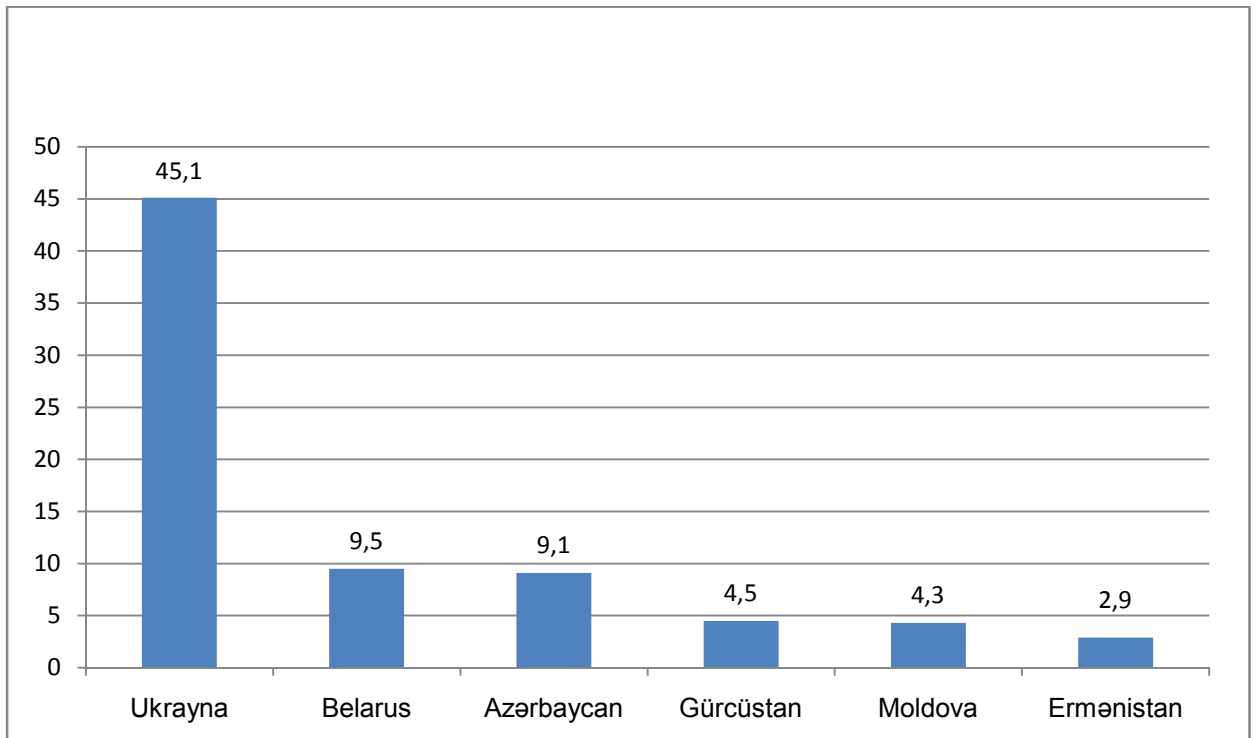
Bu fəsildə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində ÜDM-un və adambaşına düşən ÜDM-in müqayisəli təhlili, ÜDM-un sahələr üzrə strukturu və onun təhlili, Tərəfdaş ölkələrin dövlət büdcələrinin həcmi və büdcə kəsirlərinin müqayisəsi, həmçinin bu ölkələrdə mövcud olan məşğulluq problemləri, ölkələrin sənayelərinin strukturu və onların inkişaf problemləri, bu ölkələrin əsas ticarət, ixrac və idxal partnyorları və onların hər birinin Avropa Birliyi ilə ticarət əlaqələri və Birliyin ümumi ticarət dövriyyəsidəki payı və s kimi məsələlərə aydınlıq gətirməyə çalışmışıq.

1. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində makroiqtisadi göstəricilər və iqtisadi vəziyyət

1.1 Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin ÜDM-in həcmi və müqayisəsi

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin ÜDM-nun həcmi və müqayisəsinə keçməzdən əvvəl gəlin bu ölkələrin demoqrafik göstəriciləri ilə yaxından tanış olaq. Demoqrafik baxımdan Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ən yüksək göstəriciyə Ukrayna malikdir. Belə ki, bu ölkənin əhalisinin sayı təqribən 45 milyon təşkil edir ki, bu da qalan Tərəfdaş ölkələrin əhalisinin ümumi sayından 1,4 dəfə və ya 14,8 milyon nəfər çoxdur. Azərbaycan və Belarus demoqrafik baxımdan təqribən eyni göstəricilərə malikdirlər. Bu ölkələrin əhalisinin sayı müvafiq olaraq 9,1 milyon və 9, 5 milyon nəfər təşkil edir. Demoqrafik baxımdan Tərəfdaş ölkələr arasında ən kiçik ölkə Ermənistandır. Belə ki, bu ölkənin əhalisinin sayı təqribən 3 milyon təşkil edir. Gürcüstan və Moldova da demoqrafik göstəricilər baxımından təqribən oxşarıdır. Müvafiq demoqrafik göstəricilərlə aşağıdakı diaqramdan ətraflı tanış ola bilərsiniz.

Diaqram 1. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində əhalinin sayı (mln. nəfər)

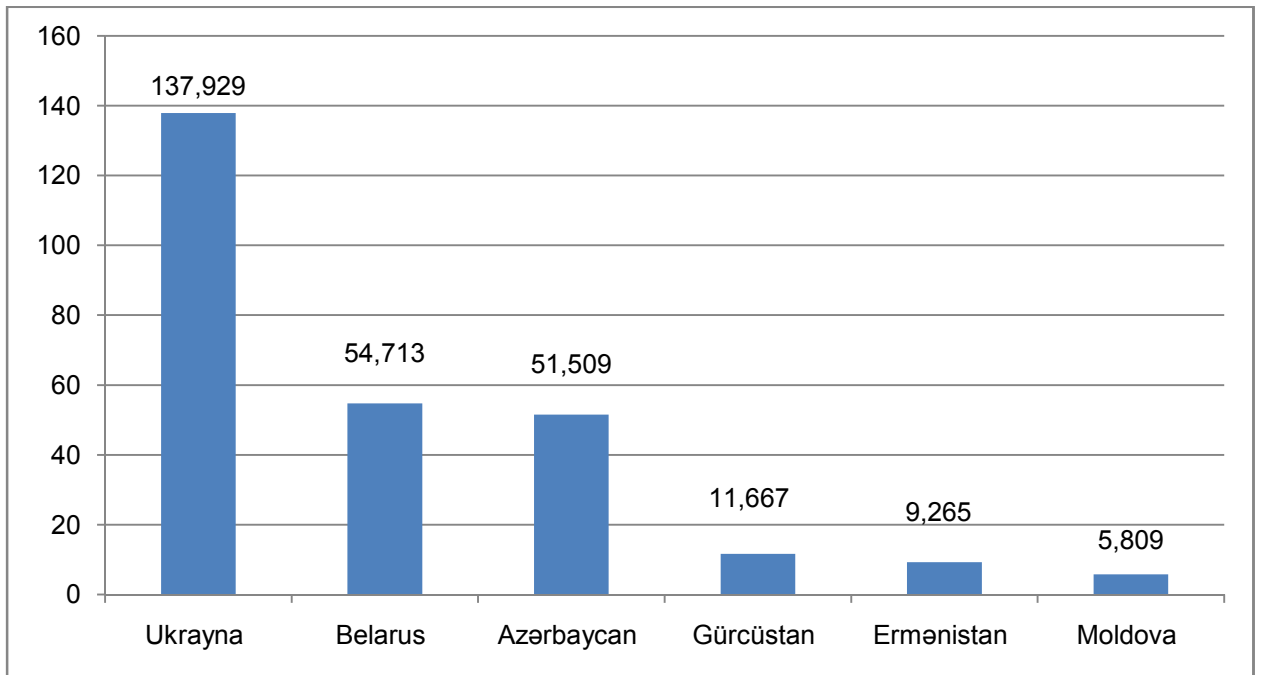

Mənbə: www.cia.gov , worldfactbook, 2010

Yuxarıdakı diaqramdan da göründüyü kimi, Ukrayna demoqrafik baxımdan Azərbaycan və Belarusdan təqribən 5 dəfə, Gürcüstandan və Moldovadan 10 dəfə, Ermənistandan isə 15 dəfəyə qədər böyükdür. Göründüyü kimi, bu ölkələr arasında ciddi demoqrafik fərqlər mövcuddur. Əlbəttə ki, bu fərqlər həm də bu ölkələrin iqtisadi potensialına da öz təsirini göstərir.

İndi isə gəlin Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üzrə ÜDM-un təhlilinə nəzər salaq. ÜDM baxımından da Ukrayna öndədir. Belə ki, 137 milyard dollarlıq ÜDM-u ilə Ukrayna iqtisadiyyatı ümumilikdə təqribən 269 milyard dollarlıq ÜDM-u olan Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin birgə ÜDM-da 51 % paya malikdir. ÜDM-un nominal həcminə görə ikinci yerdə təqribən 54 milyard dollarlıq ÜDM-a sahib olan Belarus dayanır. Sonrakı yerləri Azərbaycan və Gürcüstan bölüşür. Azərbaycan ÜDM-un nominal həcminə görə Belarusdan cəmi 2 milyard dollar geri qalır.

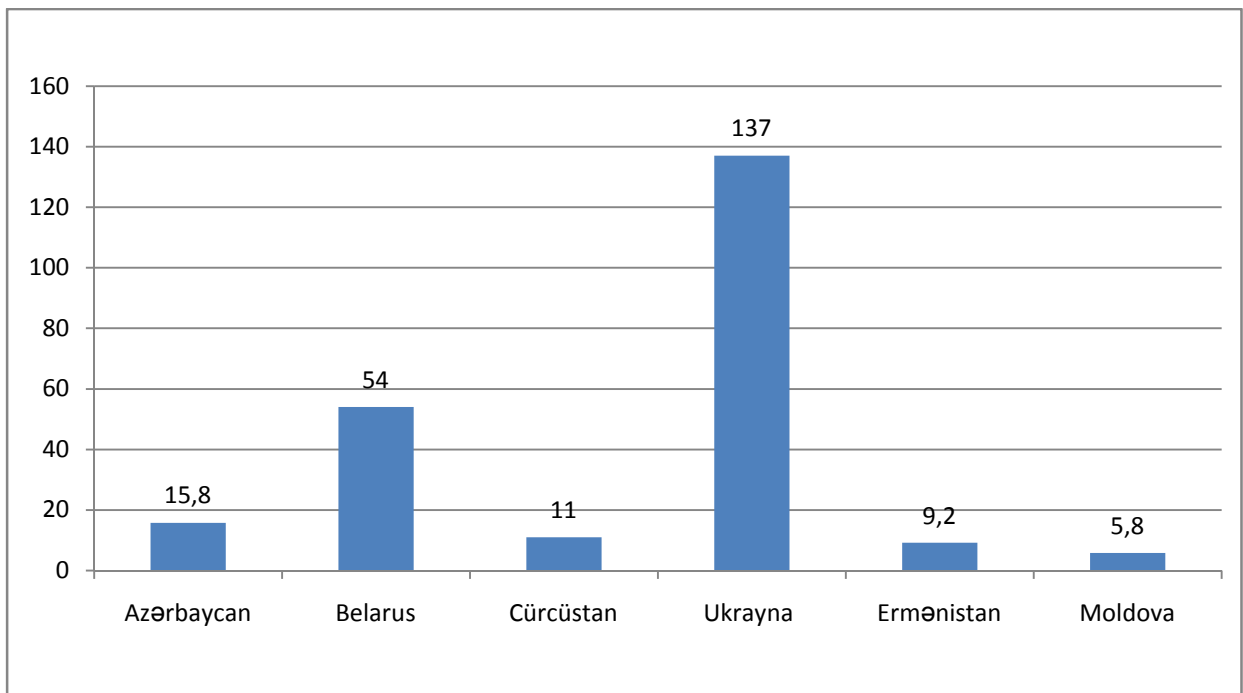
Diagram 2.Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri üzrə ÜDM-un nominal həcmi , 2010

Mənbə: Dünya Bankı, 2011

Lakin burada bir şeyi xüsusilə qeyd etmək vacibdir. Azərbaycanın nominal ÜDM-ün həcminə görə Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri arasında üçüncü yerdə olmasına baxmayaraq, bu göstəricidən neft sektorunun payını çıxsaq nominal ÜDM-in həcmi təqribən Gürcüstanla eyni səviyyədə olduğunu görürük. Belə ki, 2010-cu ildə Azərbaycanda ÜDM-ün nominal həcmi 41,6 milyard manat və ya 52 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bunun da cəmi 15,8 milyard dolları və ya 30%-i qeyri-neft ÜDM-nun payına düşür.

Diagram 3. Azərbaycanca qeyri-neft ÜDM-un həcmi Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələri ilə müqayisədə, (mln ABŞ dolları)

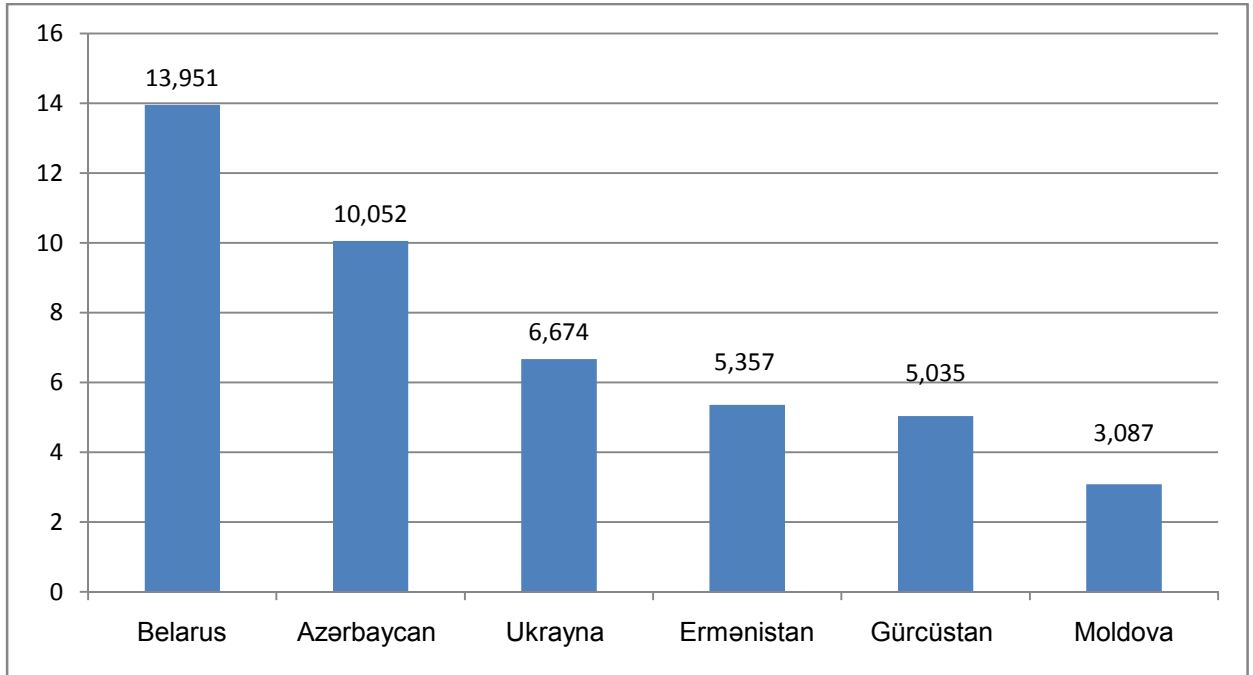

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, 2010

Diagramdan görüldüyü kimi Azərbaycan iqtisadiyyatının böyük hissəsini neft sektoru təşkil edir. Neft sektorunun ÜDM-da payı yüksək olaraq qalır və bu da ölkəni neft qiymətlərindən asılı vəziyyətə salır.

Adambaşına düşən ÜDM-un həcminə görə də ölkələr arasında fərqlər mövcuddur. Ukrayna nominal ÜDM-in həcminə görə lider olsada, adambaşına düşən ÜDM-un həcminə görə Belarustan geri qalır. Belə ki, Ukraynada adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 6674 ABŞ dolları olduğu halda, Belarusta bu göstərici 13951 ABŞ dolları təşkil edir. Ukrayna bu göstəriciyə görə, adambaşına düşən ÜDM-i 10052 ABŞ dolları olan Azərbaycandan da geri qalır. Bu da Ukrayna iqtisadiyyatının global iqtisadi böhranın təsiri nəticəsində son zamanlar zəifləməsi ilə bağlıdır. Bundan başqa bu ölkədə son zamanlar baş verən siyasi və iqtisadi dəyişikliklər də iqtisadiyyatın zəifləməsinə səbəb olan amillərdəndir. Ukrayna iqtisadiyyatı həmçinin enerji məsələsində Rusiya qazından asılıdır. Rusiya Ukraynaya qazı Avropa qiymətləri ilə satmaq istəyir və bildirir ki əgər Ukrayna sərfəli qiymətlə qaz istəyirsə o zaman Gömrük Birliyinə daxil olmalıdır.

Diagram 4. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində adambaşına düşən ÜDM-un həcmi, 2010

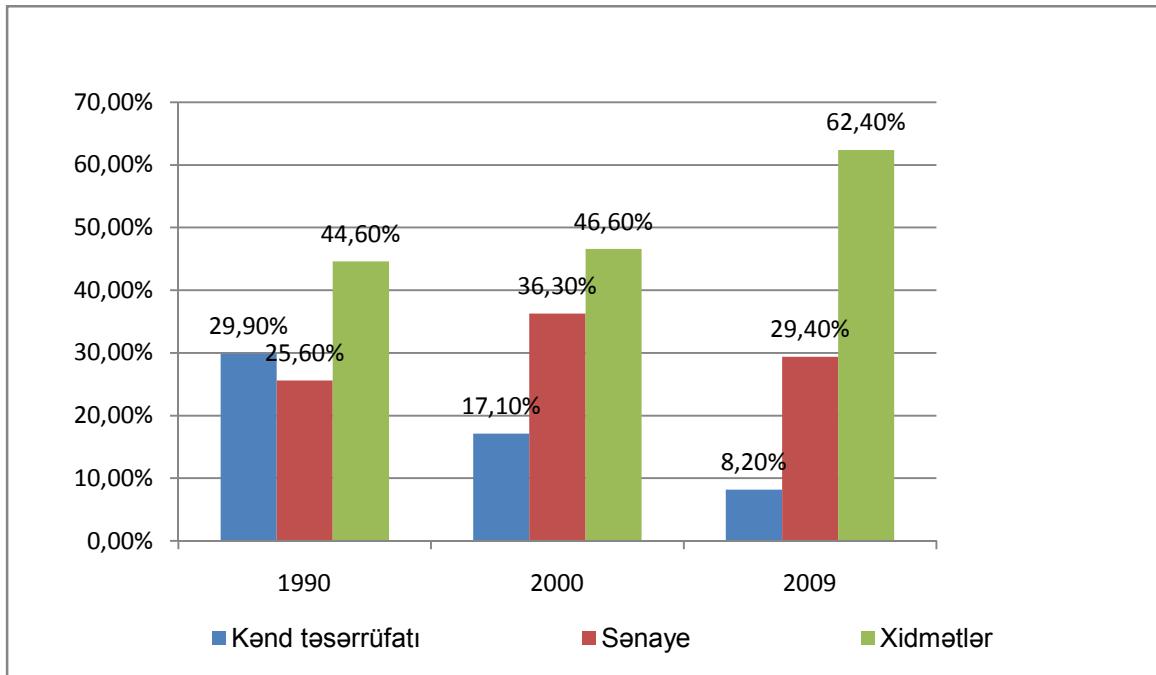

Mənbə: Dünya Bankı, 2011.

2008-2009-cu illərdə Ukraynada baş verən böhran adambaşına düşən ÜDM-un azalmasının əsas səbəblərindən biridir. Əsasən polad qiymətlərində baş verən kəskin eniş, yerli bank sektorundakı problemlər və 2009-cu ilin yanvar ayında Rusiyanın qaz təchizatını kəsməsi iqtisadi böhrana səbəb olmuşdur. Böhran maşınqayırma və metallurgiya kimi əsas sənaye sahələrində işçi ixtisarlarına və real maaş azalmalarına səbəb olmuşdur.

Lakin 2010-cu ildən başlayaraq Ukrayna iqtisadiyyatında sabitlik müşahidə olunmuş və ÜDM-da artım qeydə alınmışdır. Ukrayna Dövlət Statistika Komitəsinin verdiyi məlumata əsasən 2010-cu ildə ölkənin ÜDM-u 4,2 % artmışdır.

Diagram 5. Ukraynada illər üzrə ÜDM-in strukturunun dəyişmə dinamikası (fazilə)

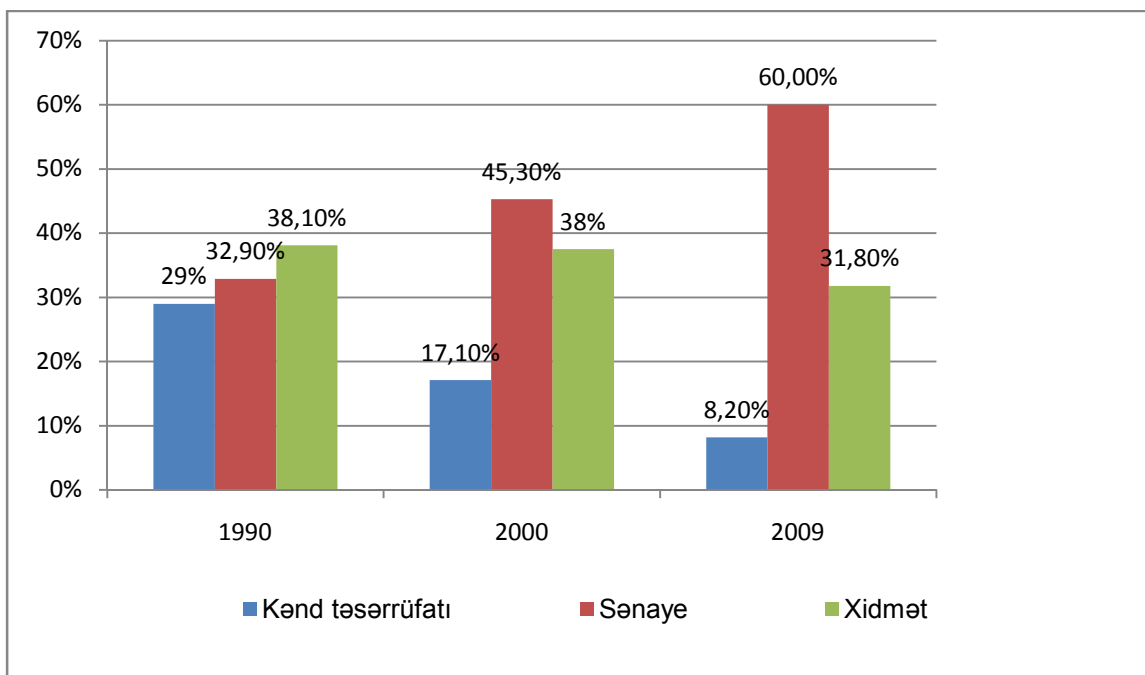

Mənbə: DG Trade Statistics , 2011

Diagramdan göründüyü kimi keçən 20 illik dövr ərzində Ukrayna iqtisadiyyatının strukturunda ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində olduğu kimi, ÜDM-un strukturunda xidmət sektorunun xüsusi çəkisi artmağa, sənaye və kənd təsərrüfatının payı isə azalmağa başlamışdır. Eyni zamanda qlobal iqtisadi böhranda ağır sənaye sahələrinə mənfi təsir göstərmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatındakı problemlər isə daha çox iqtisadiyyatın diversifikasiyası ilə bağlıdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2010-cu ildə ÜDM-un strukturunda neft sektorunun payı 55,6%, qeyri-neft sektorunun payı isə 44,4% təşkil edib.

Diqram 6. Azərbaycanca illər üzrə ÜDM-in strukturunun dəyişmə dinamikası (fazilə)

Mənbə: DG Trade Statistics , 2011

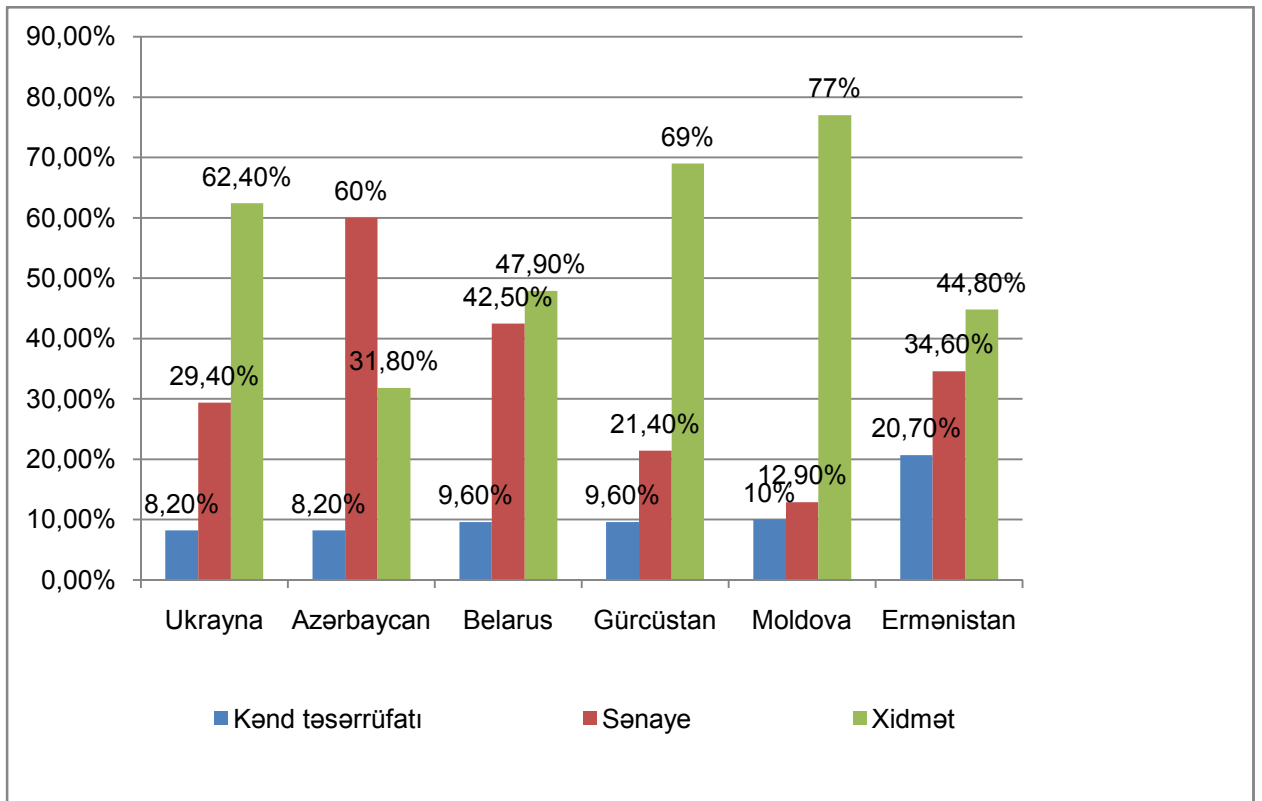
Diqramdan görüldüyü kimi ÜDM-un strukturunda sənayenin payı 60%, xidmət sektorunun isə 31,8 % təşkil edir, ümumi daxili məhsulun əsas hissəsini təşkil edən sənayenin tərkibində mədənçıxarma sənayesinin payı isə 45,6%-ə çatır: Bu da əsasən neft və qaz hasilatından ibarətdir. Emal sənayesinin payı 5,4%-dir ki, onunda 2,6%-ni neft məhsullarının istehsalı təşkil edir.

2011-ci ilin yanvar-iyul ayları ərzində neft sektorunda 5,9 faiz azalma qeydə alınmışdır. Bu da öz növbəsində ÜDM-a mənfi təsir göstərmişdir. Belə ki, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən, neft sektorundakı azalma ÜDM-un artım sürətinin 2 dəfə zəifləməsinə səbəb olmuşdur.

Rəqəmlərdən də aydın görünür ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı birtərəfli inkişaf edib və neft sektorunun üzərində qurulub. Bu da iqtisadiyyatı neftdən asılı etməklə, ciddi iqtisadi risklər yaradır.

Digər öklələrdə ÜDM-un sahələr üzrə strukturu aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Diagram 7. Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrində ÜDM-un sahələr üzrə strukturu, 2009 (faizlə)

Mənbə: DG Trade Statistics , 2011

Belarus iqtisadiyyatında sənayenin və xidmət sektorunun payının demək olar ki, bərabər olmasına baxmayaraq son illərdə bu nisbət xidmət sektorunun xeyrinə dəyişir. Belarus ağır sənayesinin əsasını maşınqayırma və metallurgiya, yanacaq və kimya sənayesi təşkil edir. Belarus əhalisinin 34,7%-i sənaye sahələrində çalışır. Lakin son zamanlar Belarus sənayesi çətin günlərini yaşayır. Əsas çətinlik sənayeyə Birbaşa xarici investisiyaların cəlbidir. Belə ki, ABŞ tərəfindən Belarus sənayesinə investisiya qoyuluşlarına emarqo qoyulmuşdur.

Tarixən Gürcüstan sənayesinin əsasını kənd təsərrüfatı və turizm təşkil etmişdir. Gürcüstan kənd təsərrüfatı sahəsində əsasən üzüm, sitrus meyvələri və fındıq istehsalı ilə tanınırdı. Lakin getdikcə Gürcüstan sənayesi kənd təsərrüfatından uzaqlaşır və bu sahənin yerini xidmət sektoru tutmağa başlayır. Diagramdan görüldüyü kimi xidmət sektoru ÜDM-un 60-ni təşkil edir. Son illər Gürcüstanın xidmət sektorunun əsasını turizm və maliyyə sektorları təşkil edir. Hər iki sahədə xarici investisiyaların həcmi artmaqda davam edir. Xüsusilə bank sektoruna iri

transmilli banklar tərəfindən investisiyar qoyulur. Bu həm də son illərdə Gürcüstanda biznes mühitinin yaxşılaşması ilə əlaqədardır. Belə ki, 2010-cu ildə Dünya bankı tərəfindən hazırlanan “Doing Business” hesabatında Gürcüstan bütün postsovet ölkələrini ötərək 11-ci yerə yüksəlmişdir.

Gürcüstan ağır sənayesinin əsasını isə mis hasilatı təşkil etmişdir. Ağır sənaye Rustavi Transqafqaz Metallurgiya Zavodu və Kutaisi Avtomatik İşlər zavodlarının əsasında fəaliyyət göstərmişdir. Lakin bu zavodlar keçmiş Sovet ölkələri ilə müqavilələr əsasında fəaliyyət göstərirdi. SSRİ dağıldıqdan sonra bu əlaqələr də zəiflədi. Rustavidəki zavod əsasən Azərbaycandan idxal olunan dəmir filizi ilə istehsalı davam etdirirdi.

Gürcüstan iqtisadiyyatı son dövrlər Rusiya ilə müharibədən sonra öz çətin dövrünü yaşamışdır. Gürcü mallarının Rusiyaya ixracına qadağa qoyulması ixracın zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Bu ölkənin iqtisadiyyatına dünya iqtisadi böhranı da mənfi təsir göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, dünyada böhran ili kimi yadda qalan 2008-ci ilə sonrakı illərdə ÜDM-in artım dinamikası aşağı düşməyə başlamışdır.

Cədvəl 1. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində illər üzrə ÜDM-un artım dinamikası.

İllər üzrə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində ÜDM-un artım dinamikası (faizlə)	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Azərbaycan	9,8	19,7	34,5	31,0	11,6	5,0
Ukrayna	12,0	2,4	7,1	6,9	2,1	4,2
Belarus	6,4	8,0	9,9	6,9	9,2	7,6
Ermənistan	9,0	13,9	13,4	10,5	7,6	2,6
Gürcüstan	9,5	7,0	9,4	10,0	2,4	6,4
Moldova	6,8	7,5	4,0	6,0	7,3	6,9

Mənbə: Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Statistika Komitləri, 2010

Rəqəmlərdən görüldüyü kimi, Gürcüstan iqtisadiyyatı 2007-2008-ci illər arasında 10%-lik sürətli artım dinamikası nümayiş etdirmişdir. Bu əsasən ölkəyə güclü xarici investisiya axını və geniş həcmli dövlət investisiyaları hesabına mümkün olmuşdur. Lakin 2008-ci ilin avqust ayından etibarən Rusiya ilə müharibə nəticəsində xarici investisiyaların və xaricdə işləyən ölkə vətəndaşlarının göndərdikləri vəsaitlərin azalması ÜDM artımına mənfi təsir göstərmişdir.

Ermənistan iqtisadiyyatının artım templərinin zəifləməsi isə əsasən Rusiyadan göndərilən vəsaitlərin azalması hesabına baş vermişdir. Qlobal böhran səbəbindən xarici ölkələrdə işləyən Ermənistan vətəndaşlarının əmək haqlarının və gəlirlərinin azalması bu ölkəyə mənfi təsir etmişdir.

Belarus iqtisadiyyatı 2009-cu ilə kimi artım nümayiş etdirsədə, 2010-cu ildən etibarən bu ölkədə də iqtisadi artım tempi azalmağa doğru meyli vardır. Belarus iqtisadiyyatı həddən artıq dövlət müdaxiləsinə məruz qalmışdır. Lakin böhrandan

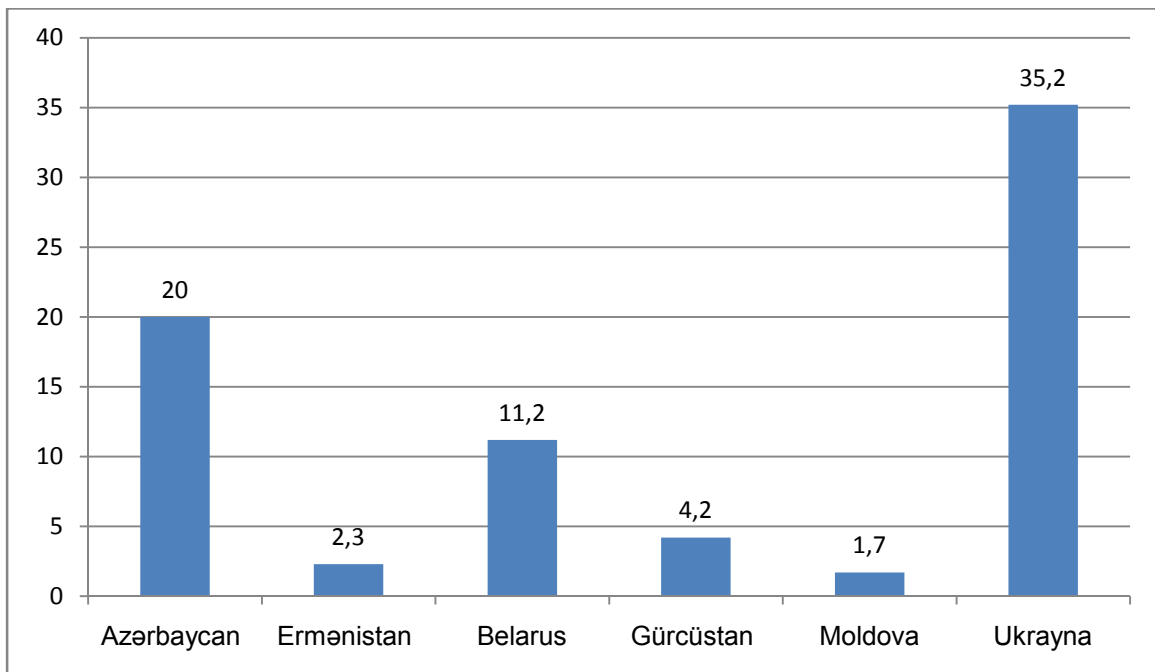
sonra hökumət rublu 40% devalvasiya etməyə məcbur olmuşdur. Böhran bu ölkənin iqtisadiyyatına əsasən Belarus istehsalı olan məhsullara tələbatın azalması ilə təsir etmişdir.

Moldova iqtisadiyyatındakı 6-7 %-lik artım templərinə baxmayaraq, bu ölkə hələ də Avropanın ən kasıb ölkəsi olaraq qalmaqdadır. Moldova iqtisadiyyatının zəifləməsinə səbəb qlobal iqtisadi böhranla yanaşı, Rusiyanın bu ölkənin məhsullarının ixracına embarqo qoyması ilə də bağlıdır. Moldova həmçinin Rusiyadan idxal olunan enerji resurslarından asılıdır. Bu ölkə Dnestryanı münaqişədən də əziyyət çəkir.

1.2. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcələrinin müqayisəli təhlili.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcələrinin formalaşmasında, həmçinin gəlir və xərclərin strukturunda fərqlər nəzərə çarpacaq dərəcədə çoxdur. 2011-ci il üçün Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirləri təqribən 20 milyard ABŞ dolları təşkil edir. Ermənistanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 2,3 milyard ABŞ dolları təşkil etdiyini nəzərə alsaq o zaman Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin bu ölkənin büdcə gəlirlərindən 10 dəfə çox olduğunu görürük. Ümumiyyətlə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirləri Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında Ukraynadan sonra ikinci yerdədir.

Diaqram 8. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcə gəlirləri, milyard dollar

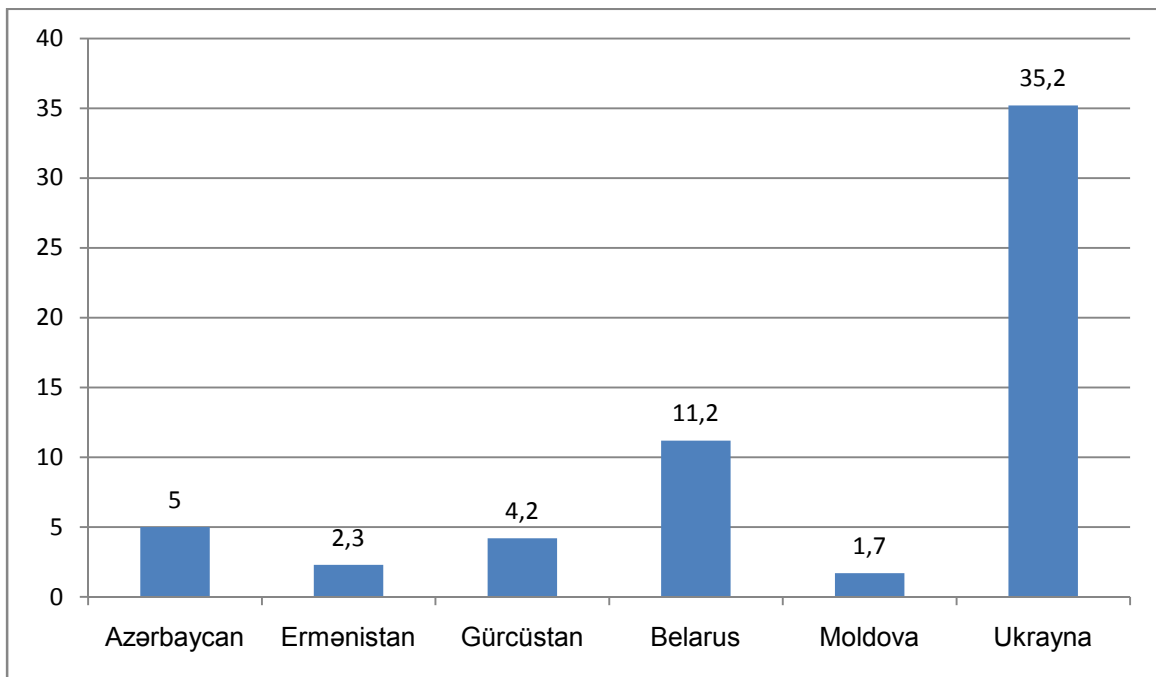

Mənbə: Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Maliyyə Nazirlikləri və CESD hesablamaları, 2011

Lakin Azərbaycanla bağlı burada xüsusi bir məqamı qeyd etmək yerinə düşər. Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 59%-i və ya 11,6 milyard ABŞ

dollarını Dövlət Neft Fondunun transfertləri təşkil edir. Belə ki, 2011-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 3 milyard 493 milyon manat və ya 4 milyard 421 milyon ABŞ dolları (22%) artırılmışdır. Artımın 770 mln. manatını və ya 974 mln ABŞ dollarını vergi və gömrük daxilolmaları, 2.7 mlrd. manatı və ya 3,4 milyard ABŞ dollarını (17%) isə Dövlət Neft Fondundan transfer hesabına təmin edilmişdir. Əgər dövlət büdcəsinə Neft Fondundan daxilolmaları çıxsaq o zaman Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirləri təqribən Gürcüstanın dövlət büdcəsinin gəlirləri ilə eyni məbləğ təşkil edər. Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 75%-nin neft sektorundan daxilolmalar hesabına formalaşdığını nəzərə alsaq o zaman büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin 5 milyard ABŞ dolları təşkil etdiyi aydın olar.

Diaqram 9. Azərbaycanın qeyri-neft gəlirləri Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcə gəlirləri ilə müqayisədə, milyard dollar

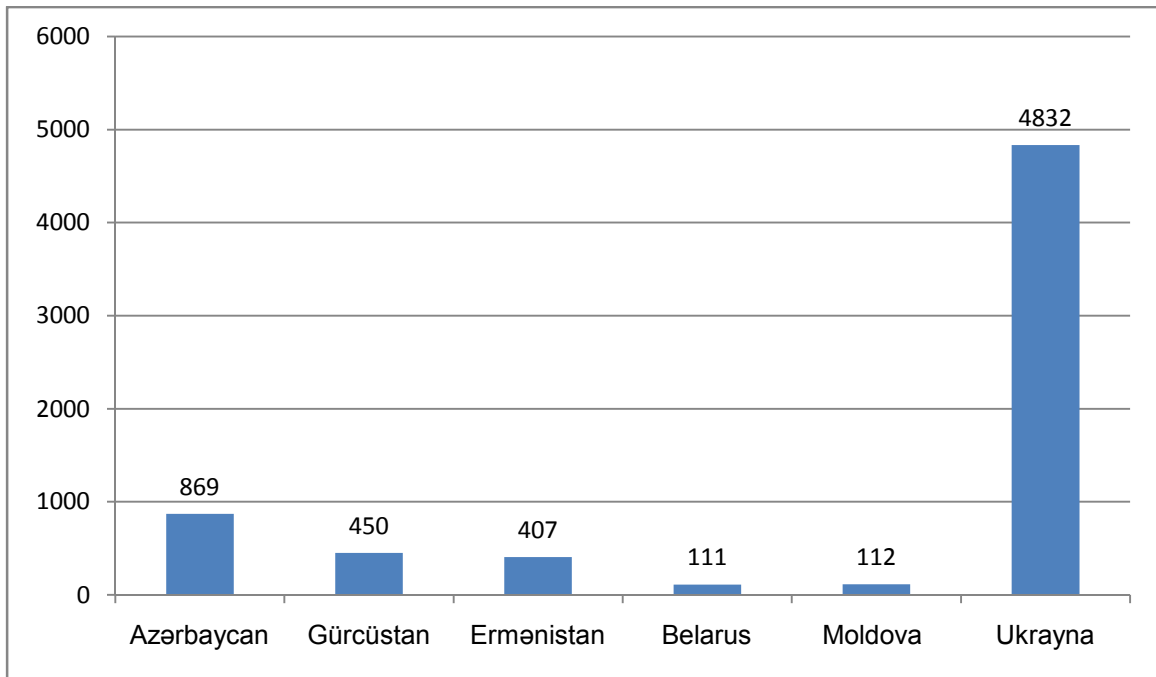
Mənbə: Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Maliyyə Nazirlikləri və CESD hesablamaları, 2011

Yuxarıdakı diaqramlardan göründüyü kimi Azərbaycanın dövlət büdcəsi Neft Fondundan transferlər daxil olmaqla yalnız Ukraynadan sonra ikincidir, transferlər çıxıldıqdan sonra üçüncü yerə geriləyir. Bu da Azərbaycanı dövlət büdcəsinin neftin qiymətindən asılı vəziyyətə salır. Belə ki cari xərclər 7 milyard 716 milyon manat və ya 9 milyard 767 milyon ABŞ dolları olduğu halda gömrükdən və vergidən daxilolmalar 6 milyard 310 milyon manat və ya 7 milyard 987 milyon ABŞ dolları təşkil edir ki, bu da Azərbaycan dövlət büdcəsinin cari xərclərinin yalnız 61%-ni ödəyir.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ən çox büdcə kəsiri Ukraynanın payına düşür. Bu ölkənin büdcə kəsiri 4,8 milyard dollar olmaqla ümumi dövlət büdcəsinin

14,2%-ni təşkil edir. Azərbaycan Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələri arasında büdcə kəsirinin həcminə görə ikinci yerdədir. Lakin Azərbaycanın büdcə kəsiri ümumi dövlət büdcəsinin 4,3%-ni təşkil etdiyi halda, qeyri-neft dövlət büdcəsinin 17,3%-ni təşkil edir. Ən az büdcə kəsirinə malik olan ölkə isə Belarısdır. Azərbaycanın qeyri-neft büdcəsi ilə müqayisədə Belarısun büdcəsi 2 dəfə çox olsada, büdcə kəsiri Azərbaycanın ümumi büdcəsindən 758 milyon ABŞ dolları və ya 8 dəfəyə qədər azdır.

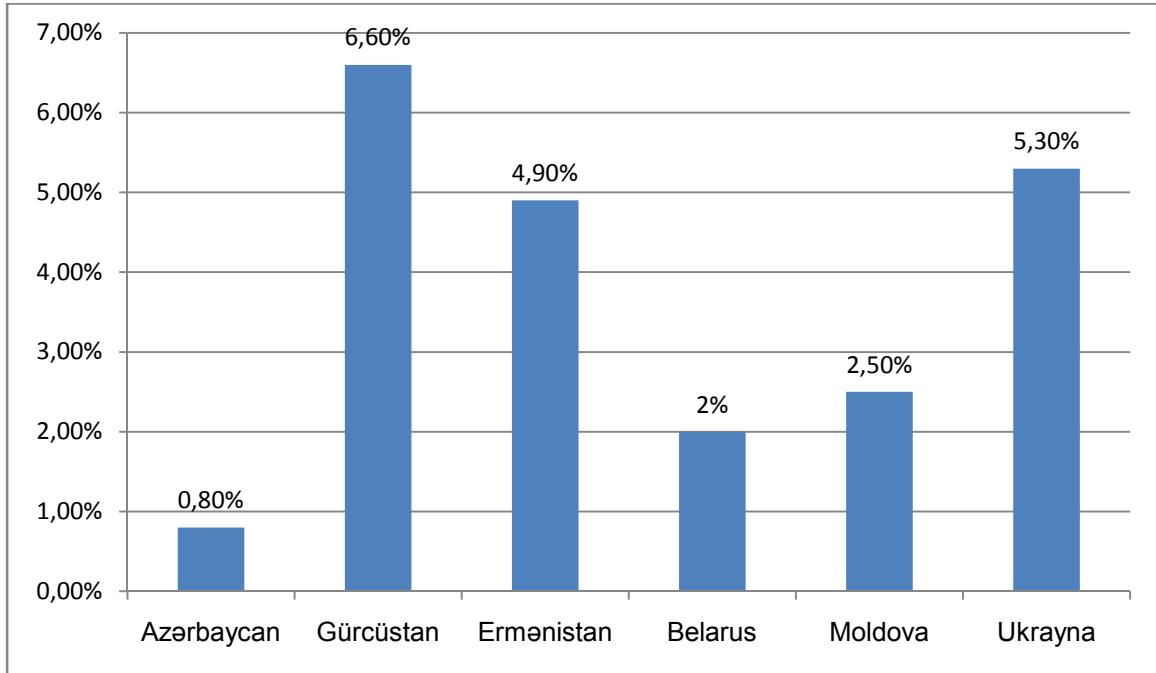
Diagram 10. Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcəsi kəsirləri, milyon ABŞ dolları ilə

Mənbə: www.cia.gov world factbook, 2010

Dövlət büdcəsinin kəsirinin ÜDM-a nisbəti baxımından ən yaxşı vəziyyət Azərbaycandır. Belə ki, Azərbaycanda dövlət büdcəsinin kəsirinin ÜDM-a nisbəti 0,8% təşkil edir. Ən pis vəziyyət isə Gürcüstandadır. Bu ölkənin büdcə kəsiri ÜDM-nun 6,6%-nə çatır. Gürcüstanda büdcə kəsirinin ÜDM-a nisbəti 2009-cu ildə 9,2%, 2010-cu ildə isə 6,6% təşkil etmişdir. BVF-nun proqnozlarına görə, Gürcüstanda dövlət büdcəsi kəsirinin ÜDM-a nisbəti 2011-ci ildə 4%-ə qədər azalacaq. Ermənistanın büdcə kəsiri isə ÜDM-nun 4,9%-ni təşkil edir.

Diagram 11. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dövlət büdcəsi kəsirləri, ÜDM-a nisbətdə (fazilə)

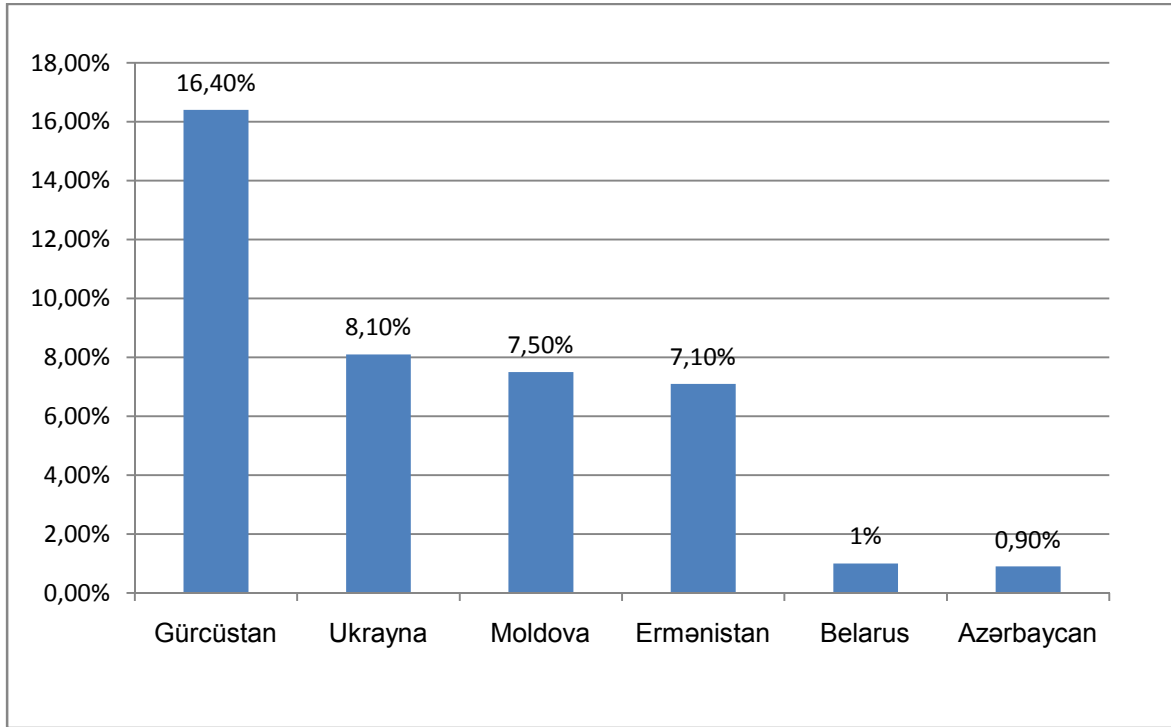

Mənbə: www.cia.gov , worldfactbook, 2010

1.3 Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində məşğulluq problemləri

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində əhali arasında işsizlik əsas sosial-iqtisadi problemlərdən biri olaraq qalmaqdadır. Bu problem demək olar ki, bütün Şərq tərəfdaşlığı ölkələri üçün eyni mahiyyət kəsb edir. Belə ki, bu ölkələrdə işsizliyin əsas səbəbləri Sovet dövründə qurulmuş iqtisadi münasibətlərin itirilməsi nəticəsində iqtisadi sistemin strukturunda baş verən köklü dəyişikliklərlə bağlıdır. Bu ölkələr hələ keçid dövrünü yaşamaqdadır və bunun da nəticəsində iqtisadiyyatın strukturunda baş verən dəyişikliklər məşğulluq probleminə ciddi təsir göstərir. Bu ölkələrin əhalisinin təqribən 80%-ə qədərinin savadlı olmasına baxmayaraq əhali işsizlikdən əziyyət çəkir. Lakin çoxlu sayda yeni peşələrlə bağlı vakant iş yerləri mövcuddur. Buna baxmayaraq yerli əhalinin bilik və bacarıqları yeni iqtisadi sistemin tələblərinə cavab vermədiyi üçün struktur işsizlik meydana gəlmişdir.

Diaqram 12. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində işsizlik səviyyəsi (fazilə)

Mənbə: www.cia.gov Worldfactbook, 2010

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ən yüksək işsizlik səviyyəsi Gürcüstanda müşahidə edilir. Bunun səbəbləri Gürcüstan iqtisadiyyatında sənayenin zəif inkişafı və az əməkətutumlu olması ilə əlaqədardır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, xidmət sektoru ÜDM-un 69%-ni təşkil edir. Lakin əhalinin məşğulluğu baxımından xidmət sektoru kənd təsərrüfatına uduzur və Gürcüstan böyük ölçüdə aqrar ölkə olaraq qalır. Bu sahədə vəziyyət təxminən Azərbaycanla eynidir. Belə ki, kənd təsərrüfatının ÜDM-da payının cəmi 9,6% olmasına baxmayaraq, məşğul əhalinin 55,6%-i bu sektorda çalışır. Sənayedə isə əhalinin yalnız 8,9%-i işləyir.

Ukrayna iqtisadiyyatında isə bu sahədə uyğunluq müşahidə olunur. Belə ki, ÜDM-un 62%-ni təşkil edən xidmət sektorunda məşğul əhalinin 65,7%-i çalışır. Məşğulluq yaratmaq baxımından sənaye və kənd təsərrüfatının payı isə demək olar ki eynidir. Bu ölkədə də işsizliyin əsas səbəbləri köhnə sənaye sahələrinin dağılması, gizli məşğulluq, uşaq əməyindən istifadə və s amillərlə bağlıdır.

Moldovada da məşğul əhalinin 43,3%-i xidmət sektorunda, 16%-i sənayedə, 40,6%-i isə kənd təsərrüfatında çalışır. Moldova iqtisadiyyatında işsizliyin səbəbləri müəssisələrin öz məhsullarını sata bilməməsi və bunun nəticəsində də işçi ixtisarlarına getməsidir. İqtisadi böhranın təsirləri nəticəsində sənaye və tikinti sektorunda müşahidə edilən tənəzzülün nəticəsində bu sektorda çalışanların payı 5% azalmışdır.

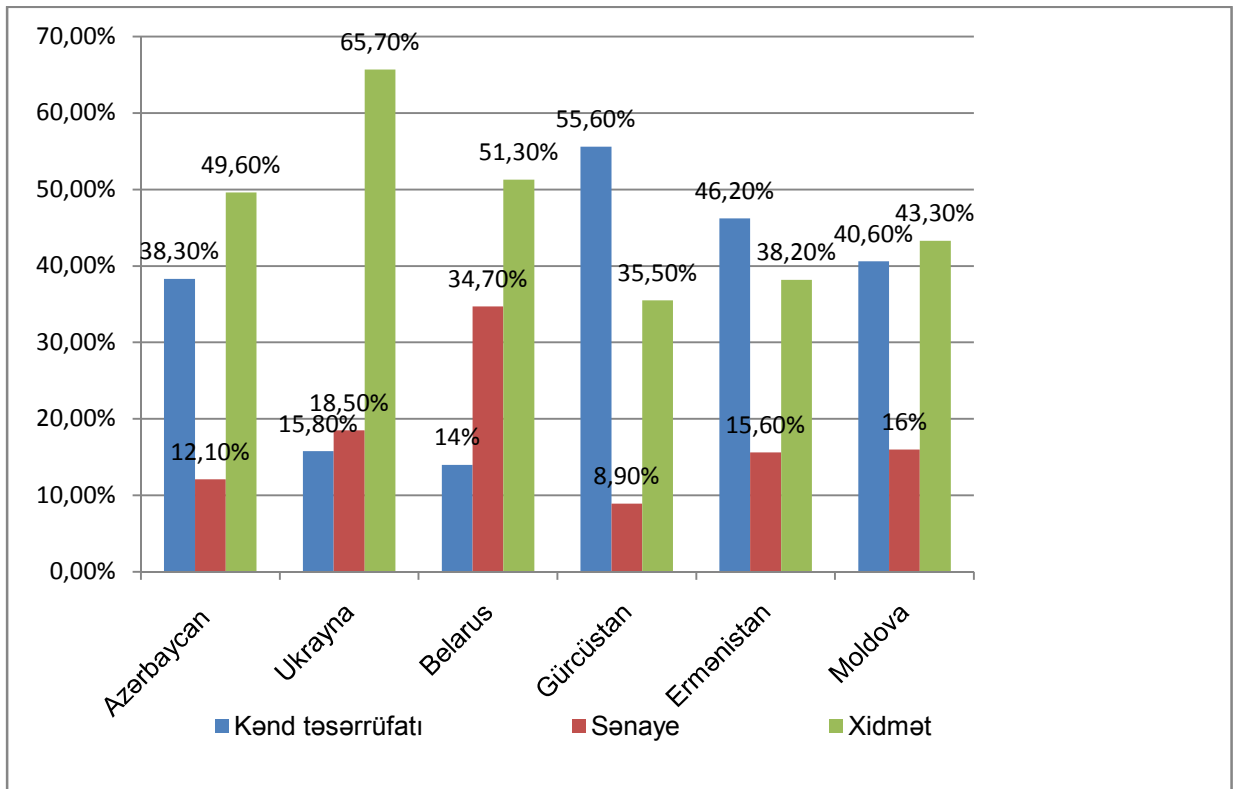
Ermənistanda da Moldova ilə oxşar vəziyyət yaşanmaqdadır. Belə ki, bu ölkədə də böhranın təsirləri nəticəsində əhalinin tikinti və sənaye sahələrində məşğulluğu

azalmış, kənd təsərrüfatı və meşəçilikdə isə yüksəlmişdir. Belə ki, son məlumatlara əsasən, Ermənistan əhalisinin 46,2%-i kənd təsərrüfatında, 38,2%-i xidmət sektorunda, cəmi 15,6%- isə sənayedə işləyir.

Belarus iqtisadiyyatında işsizlik səviyyəsinin belə az olmasına baxmayaraq, ekspertlər bu rəqəmlərin yanlış olduğunu düşünürlər. Belə ki, Belarusda yalnız rəsmi qeydiyyatda düşən işsizlər işsiz kimi qeydə alınır. Qeydiyyatdan kənar qalan işsiz əhali isə işsiz hesab olunmur. Bu ölkədə əhalinin 34,7%-i sənayedə, 14%-i kənd təsərrüfatında, 51,3%-i isə xidmət sektorunda çalışır.

Azərbaycan iqtisadiyyatında da rəqəmlərin aşağı olmasına səbəb işsizlərin böyük hissəsinin rəsmi qeydiyyatda düşməməsi və ya gizli məşğulluqla bağlıdır. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının ÜDM-da payı 8,2% olsa da əhalinin böyük bir hissəsi təqribən 38,3%-i bu sektorda işləyir. Bu da mövsümi məşğulluqla əlaqədar işsizlik səviyyəsinə təsir edir. Bundan əlavə sənayenin ÜDM-da payının 60%-ə bərabər olmasına baxmayaraq bu sektorda məşğul əhalinin cəmi 12,1%- çalışır. Bu da sənayenin strukturunda neft sektorunun dominant rola malik olmasının nəticəsidir. Belə ki, neft sektorunun əksər hissəsini hasilat sənayesi təşkil edir ki, bu sənaye sahəsi də əməktutumlu deyil. Belə ki, neft sektorunda mədənçixarma sənayesinin payı 45,6%-ə çatır. Bu da əsasən neft və qaz hasilatından ibarətdir. Emal sənayesinin payı 5,4%-dir ki, onunda 2,6%-ni neft məhsullarının istehsalı təşkil edir.

Diaqram 13. Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrində məşğul əhalinin sektorlar üzrə bölgüsü, 2010 (faizlə)

Mənbə: www.cia.gov Worldfactbook, 2010

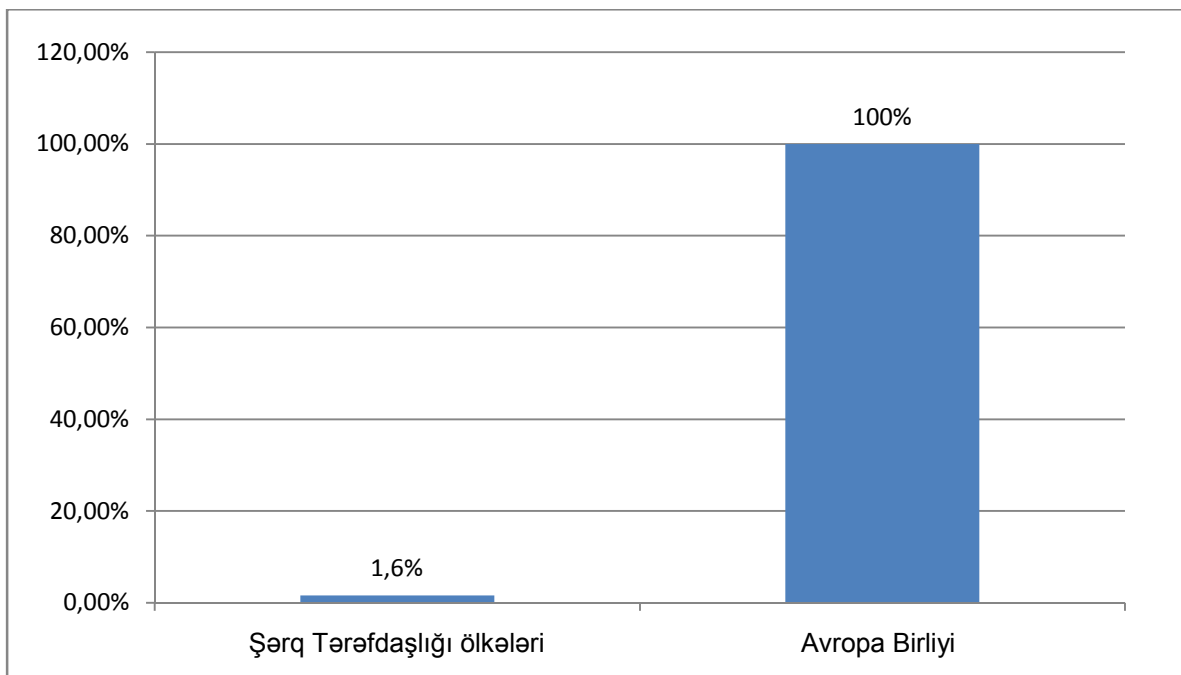
Bu ölkələr məşulluq problemlərini aradan qaldırmaq üçün kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmalı, ölkəyə birbaşa xarici investisiyaların cəlbinə nail olmalı, biznes mühitini yaxşılaşdırmalı və iqtisadiyyatın diversifikasiyasına nail olmalıdırlar. Bundan əlavə davamlı məşğulluğa nail olmaq üçün ölkələrin beynəlxalq bazarda ixtisaslaşması və rəqabətə davamlı məhsul istehsalına keçməsi də vacib şərtlərdən biridir.

2. AB və Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri

2.1 Avropa Birliyi və Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin makroiqtisadi müqayisəsi

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri təqribən 16,2 trilyon ABŞ dolları ÜDM-a sahib olan Avropa Birliyi ölkələri ilə müqayisədə 269 milyard dollarlıq ÜDM-i ilə iqtisadi cəhətdən çox kiçikdir. Belə ki, Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin ÜDM-u Avropa Birliyi ölkələrinin ÜDM-nin 1,6%-nə bərabərdir. Rəqəmlərdən aydın olur ki, bu ölkələrin Avropa Birliyi kimi real iqtisadi gücə çevrilməsi üçün hələ çox zaman tələb olunur.

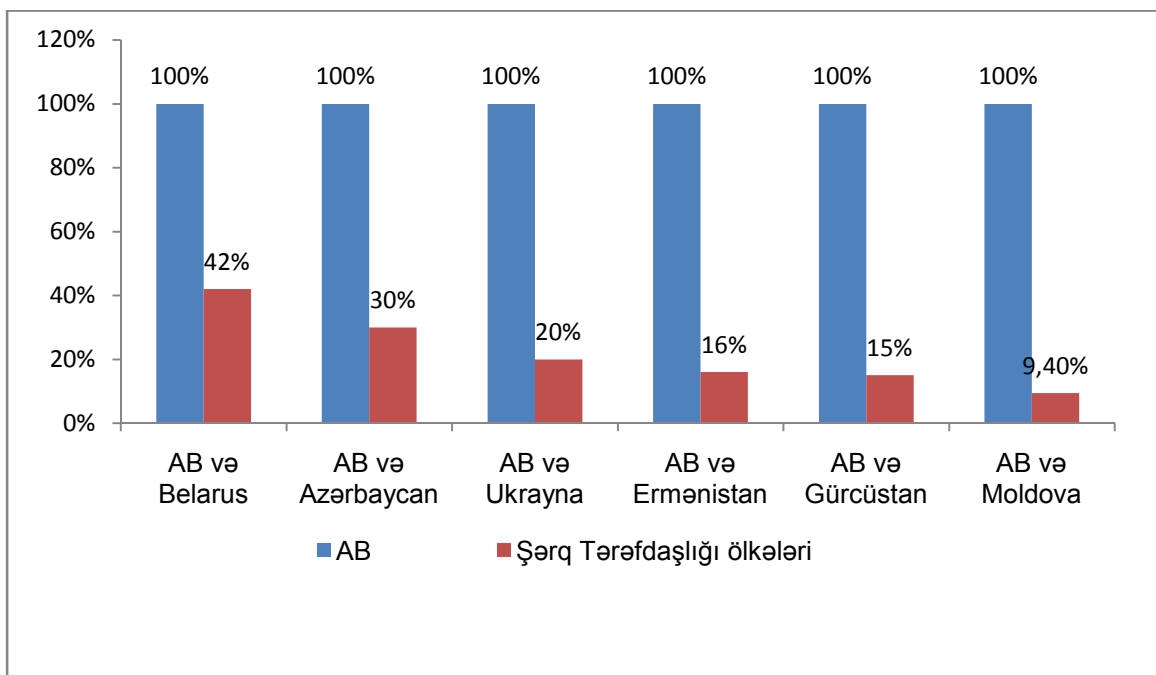
Diagram 14. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üzrə ÜDM-in AB-nin ÜDM-i ilə müqayisəsi (fazilə)

Mənbə: World Bank, 2010

Avropa Birliyi və Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri arasında adambaşına düşən ÜDM-un həcmində də kəskin fərqlər mövcudur. Belə ki, Avropa Birliyi üzrə adambaşına düşən ÜDM-un həcmi 32700 ABŞ dolları təşkil etdiyi halda, Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələrindən bu göstəriciyə görə ilk sırada olan Belarusda adambaşın ÜDM cəmi 14 000 ABŞ dolları təşkil edir. Bu göstəriciyə görə Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri Avropa birliyindən təqribən 2-3 dəfə geri qalırlar. Belə ki, Belarusla müqayisədə bu fərq 2,3 dəfə, Azərbaycanla müqayisədə 3,2 dəfə, Ukrayna ilə müqayisədə 4,8 dəfə 6,1 dəfə, Ermənistanla müqayisədə 6,1 dəfə, Gürcüstanla müqayisədə 6,4 dəfə, Moldova ilə müqayisədə isə 10,5 dəfə yüksəkdir.

Diagram 15. Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələrində adambaşına düşən ÜDM-un AB ilə müqayisəsi, 2010 (faizlə)

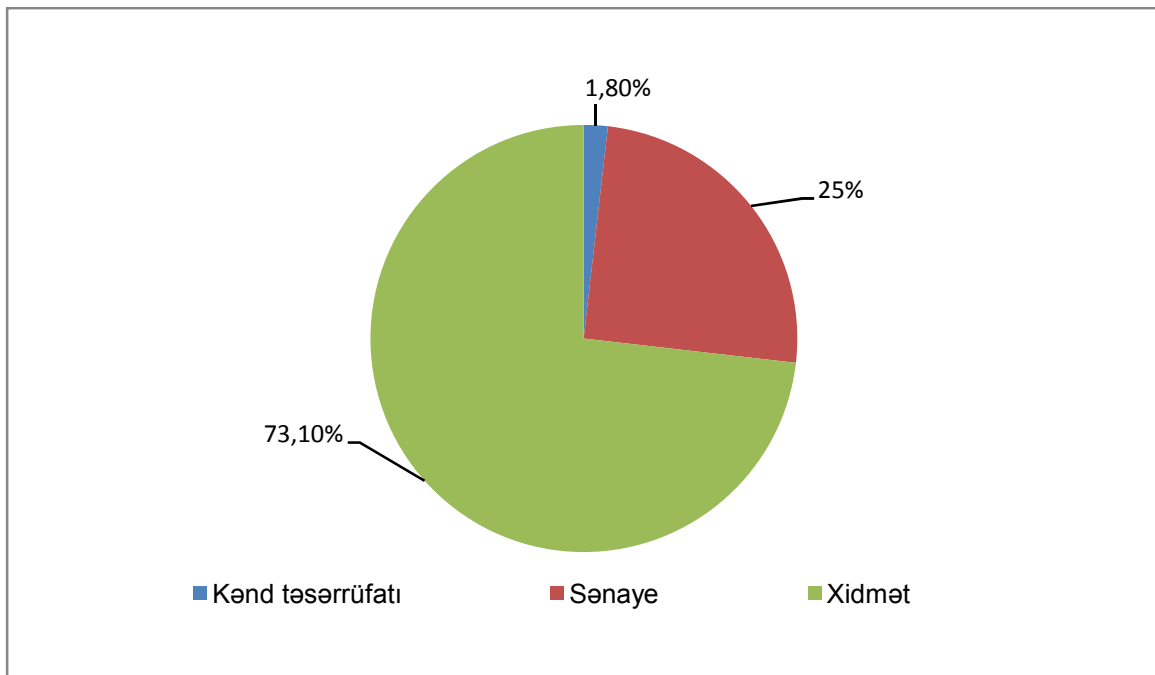

Mənbə: www.cia.gov worldfactbook, 2010

Bu ölkələrdə gələcəkdə ortalama artım tempinin 5% olacağını fərz etsək onda adambaşına düşən ÜDM göstəricisinə görə, Birliyə çatmaq üçün Belarusa 46 il, Azərbaycana 65 il, Ukraynaya 93 il, Ermənistana 121 il, Gürcüstana 130 il, Moldovaya isə 210 il lazım gələcək. Lakin bu ölkələr sürətli iqtisadi islahatlar həyata keçirməklə və münbit biznes mühiti yaratmaqla bəlkə də qısa müddətdə Birliyin standartlarına yaxınlaşmaq şansı qazana bilərlər. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Birliyinin öz daxilində də adambaşına düşən ÜDM-un göstəricisinin Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrindən az olduğu ölkələr var. Məsələn, Bolqarıstanda adambaşına düşən ÜDM 13500 ABŞ dolları, Rumıniyada isə 11600 ABŞ dolları təşkil edir.

ÜDM-un strukturunda da Birlik ölkələri ilə Şərqi Tərəfdaşlığına daxil olan ölkələr arasında fərqlər böyükdür. Belə ki, Avropa Birliyi üzrə ÜDM-un cəmi 1,8%-i kənd təsərrüfatı hesabına istehsal edildiyi halda, Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrində ÜDM-in strukturunda kənd təsərrüfatının payı 30-40% arasında dəyişir.

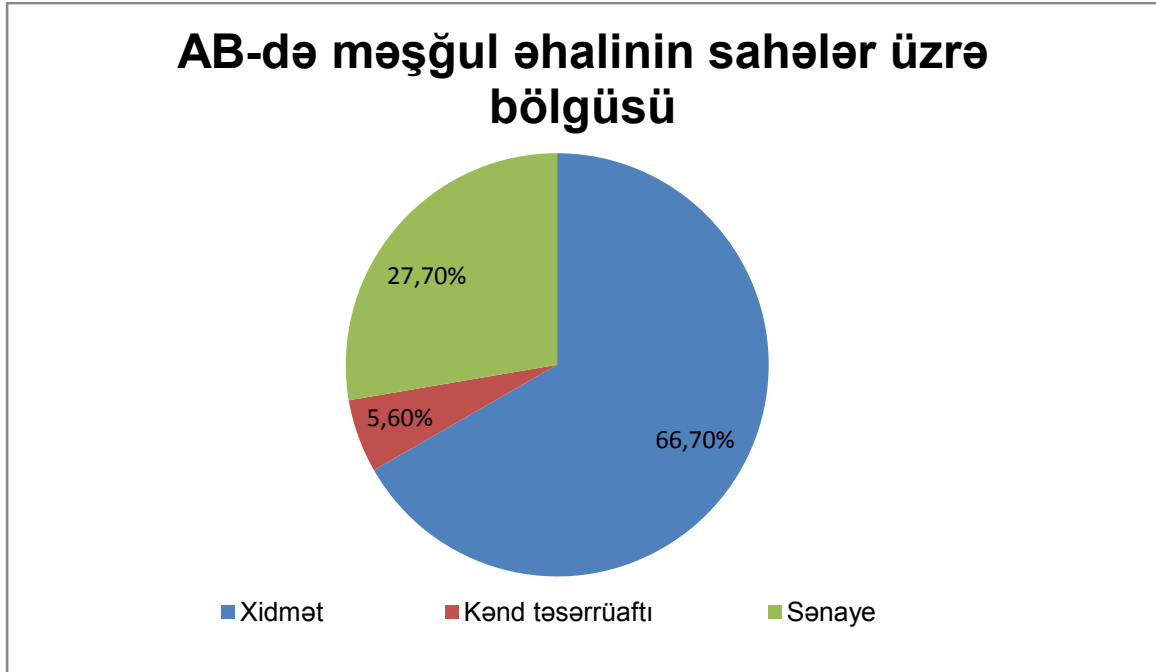
Diagram 16. AB-də ÜDM-in strukturunu

Mənbə: www.cia.gov worldfactbook, 2010

Məşğulluq baxımından Birlik ölkələrində əhalinin cəmi 5,6%-i kənd təsərrüfatında çalışdığı halda, Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələrində bu göstərici yenə də təqribən 30-40% təşkil edir.

Diaqram 17. AB-də məşğul əhalinin sahələr üzrə bölgüsü

Mənbə: [www.cia.gov worldfactbook](http://www.cia.gov/worldfactbook), 2007

Bu göstəricinin Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələrində yüksək olması əsasən bu ölkələrin kənd təsərrüfatı sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqinin zəif olması ilə əlaqədardır. Birlik ölkələrində intensiv inkişaf yolu seçildiyi halda. Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri əsasən ekstensiv inkişaf tipinə malikdirlər. Lakin gələcəkdə bu ölkələrin məhsullarının Birlik bazarlarında rəqabətə davamlı olması üçün bu yanaşmanın dəyişməsinə ehtiyac var.

2.2. Avropa Birliyi və Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ticarət əlaqələri

Son zamanlar Birlik ölkələri və Şərqlə Tərəfdaşlığına daxil olan ölkələr arasında ticarət dövriyyəsində artım müşahidə edilməkdədir.

Dünya üzrə ilk 50 ölkə arasında Avropa Birliyinin əsas ticarət partnyorları arasında Şərqlə Tərəfdaşlığı ölkələrindən Ukrayna 28,7 milyard avro və ya 1,0%-lik xüsusi çəki ilə 23-cü, Azərbaycan 12,1 milyard avro və ya 0,4%-lik çəki ilə 38-ci, Belarus 9,3 milyard avro və ya 0,3%-lik xüsusi çəki ilə 41-ci yerdədir.

Cədvəl 2. AB-nin əsas ticarət partnyorları (2010)

Sıra sayı	Ticarət partnyoru olan ölkənin adı	Mln avro	%
23	Ukrayna	28 713,6	1,0
38	Azərbaycan	12 110,3	0,4
41	Belarus	9 343,0	0,3
75	Moldova	2 110,2	0,1
81	Gürcüstan	1 711,1	0,1
108	Ermənistan	813,6	0,0

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Birliyin əsas ixrac partnyorları arasında Ukrayna 17 334,7 milyon avro və ya 1,3%-lə 19-cu, Belarus 6715,7 milyon avro və ya 0,5%-lə 34-cü, Azərbaycan 2346,8 milyon avro və ya 0,2%-lə 56-cı yerdədir.

Cədvəl 3. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin AB-nin əsas ixrac partnyorları arasında mövqeyi (2010)

Sıra sayı	Ticarət partnyoru olan ölkənin adı	Mln avro	%
19	Ukrayna	17 334,7	1,3
34	Belarus	6 715,7	0,5
56	Azərbaycan	2 346,8	0,2
66	Moldova	1 528,3	0,1
74	Gürcüstan	1 155,3	0,1
101	Ermənistan	556,7	0,0

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Əsas idxal partnyorlarına gəldikdə isə Ukrayna 11 396,9 milyon avro və ya 0,8% xüsusi çəki ilə 25-ci, Azərbaycan 9 763,5 milyon avro və ya 0,7 % payla 29-cu, Belarus 2 627,3 milyon avro və ya 0,2% payla 54-cü yerdədir.

Cədvəl 4. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin AB-nin əsas idxal partnyorları arasında mövqeyi (2010)

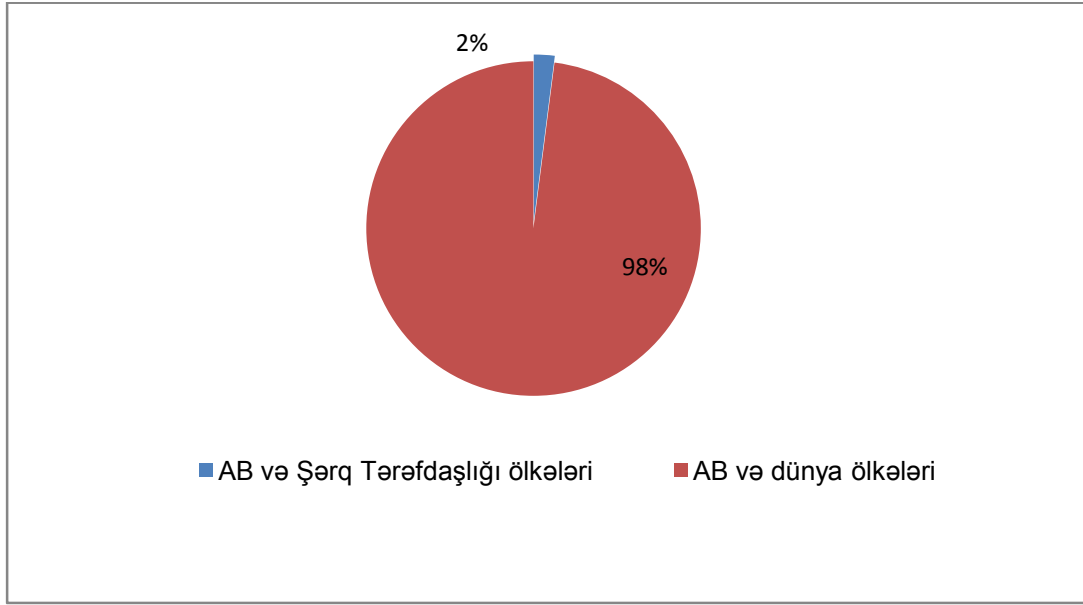
Sıra sayı	Ticarət partnyoru olan ölkənin adı	Mln avro	%
25	Ukrayna	11 396,9	0,8
29	Azərbaycan	9 763,5	0,7
54	Belarus	2 627,3	0,2
81	Moldova	581,9	0,0
82	Gürcüstan	555,8	0,0

107	Ermənistan	256,9	0,0

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Statistikaya nəzər salsaq görərik ki, ümumilikdə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri Avropa Birliyinin ticarət dövriyyəsində təqribən 2%-lik xüsusi çəkiyə malikdirlər.

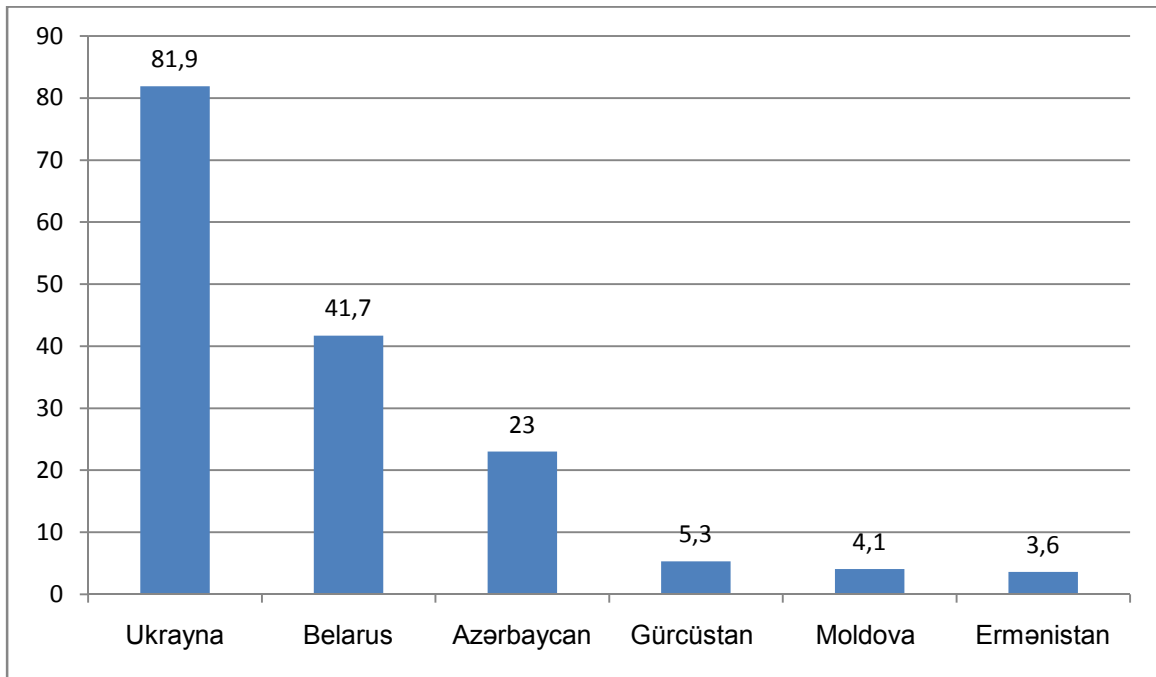
Diaqram 18. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Avropa Birliyinin xarici ticarət dövriyyəsindəki payı

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin dünya ilə ümumi ticarət dövriyyələri birlikdə təqribən 160 milyard avro təşkil edir ki, bu da ümumilikdə 2,8 trilyon avro ticarət dövriyyəsinə sahib olan Avropa Birliyinin ümumi ticarət dövriyyəsinin cəmi 5,7%-i deməkdir.

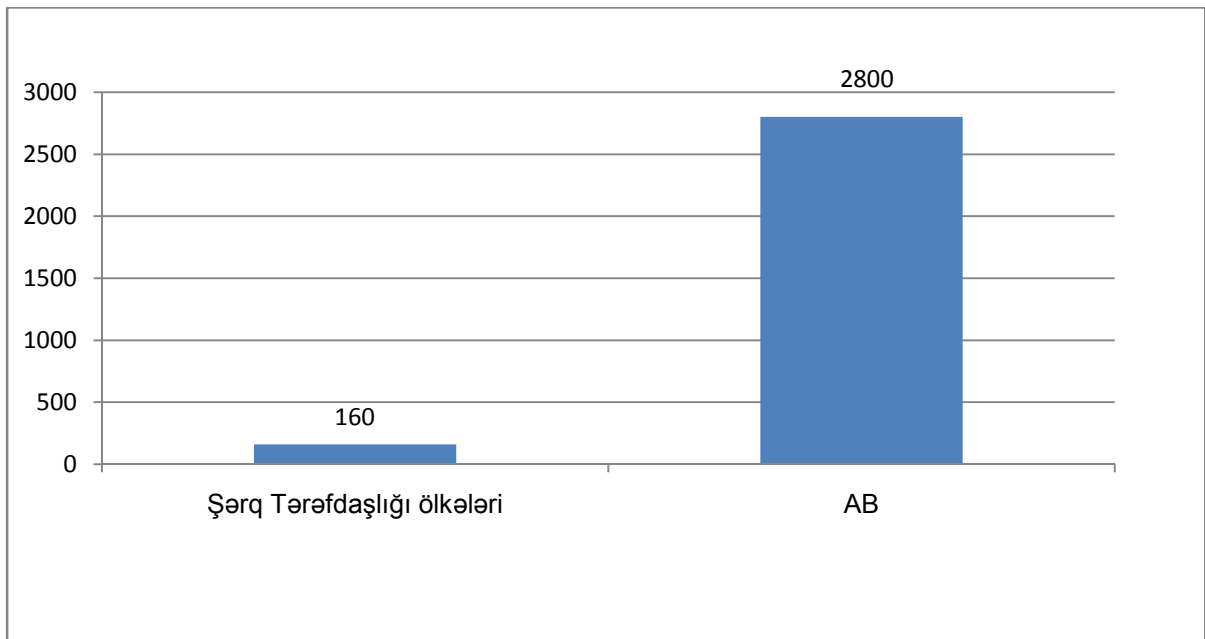
Diaqram 19. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin ümumi ticarət dövriyyəsi (milyard avro ilə), 2010

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Avropa Birliyi və Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrinin ticarət dövriyyəsi arasında 2,6 trilyon avro fərq var və ya 17,5 dəfə fərq var. Avropa Birliyinin ticarət dövriyyəsi Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrinin ümumi ticarət dövriyyəsinə 17,5 dəfə çoxdur.

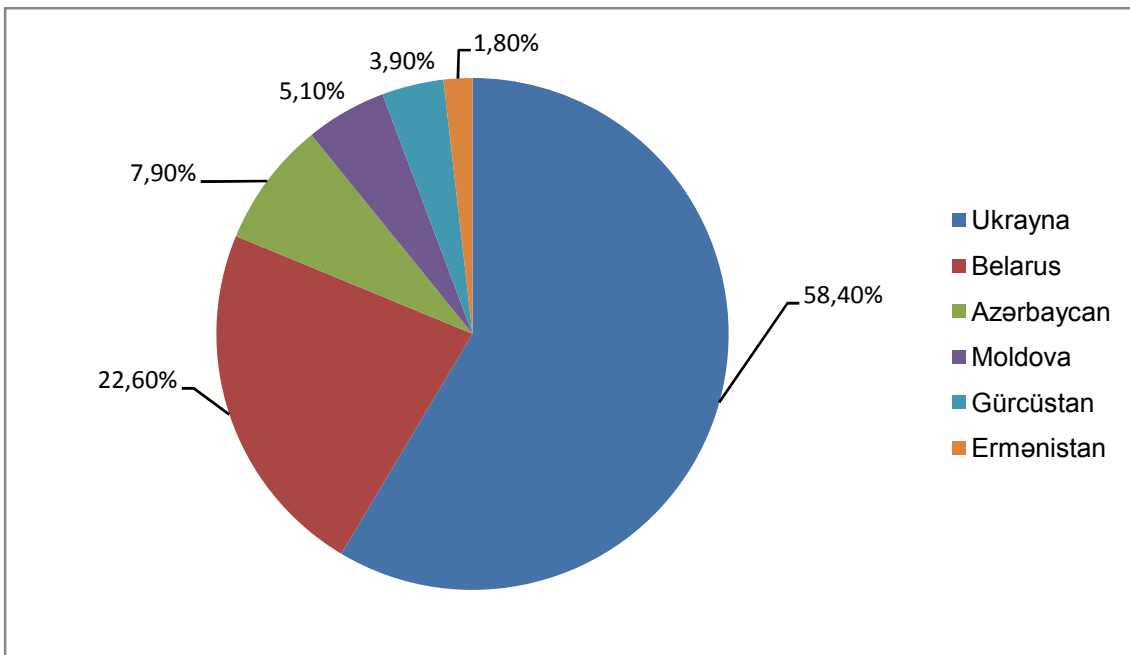
Diagram 20. Şərqi Tərəfdaşlığı ölkələrinin cəmi ticarət dövriyyəsi AB-nin ticarət dövriyyəsi ilə müqayisədə (milyard avro), 2010

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Avropa Birliyi ilə ixrac əməliyyatlarının dəyəri ümumilikdə 29,6 milyard avrotəşkil edir. Ukrayna 17,3 milyard avroluq ixracı ilə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında Birliyə ən çox məhsul ixrac edən ölkədir. Ukraynanın ixrac dövriyyəsinin 21,1%-ini Avropa Birliyinə ixrac təşkil edir. Avropa Birliyinə ixracın strukturundan Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ikinci sırada duran Belarusun dünya ölkələri ilə ümumi ticarət dövriyyəsi təqribən 42 milyard avro təşkil edir ki, bunun da 16%-i Avropa Birliyinə ixracın payına düşür. Birliyin ticarət dövriyyəsində nisbətən kiçik paya sahib olan Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin göstəriciləri aşağıdakı diqaramda əks olunmuşdur.

Diqram 21. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Avropa Birliyinə ixracatdakı payları (fazilə), 2010

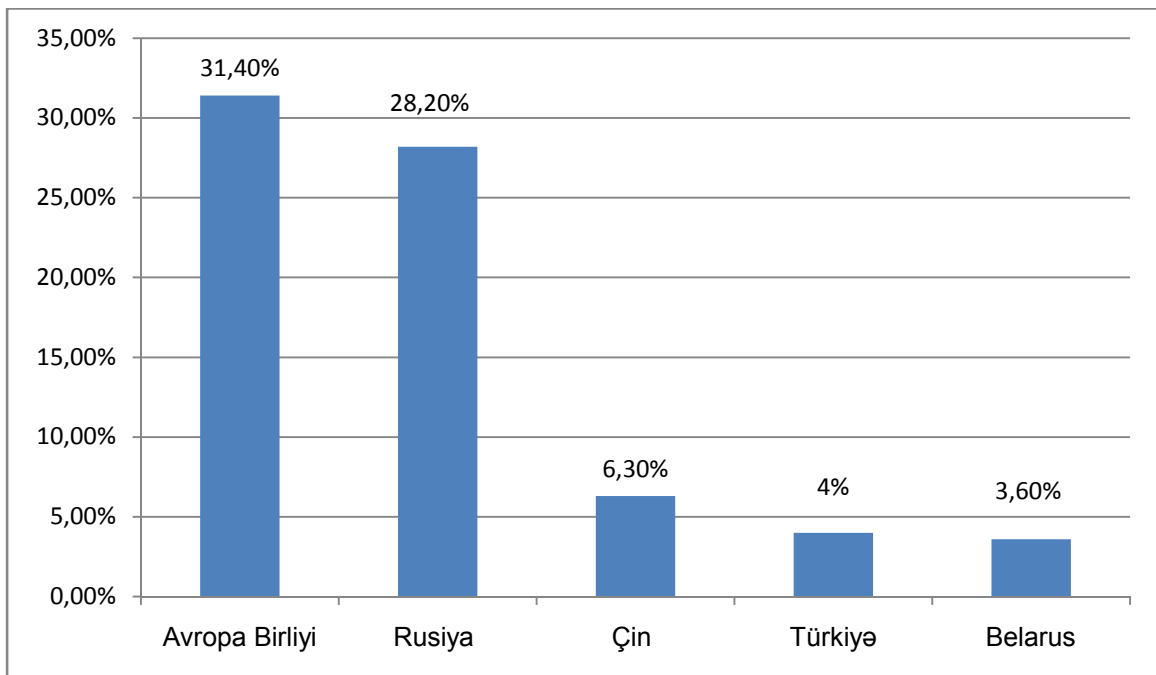

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Diaqramdan göründüyü kimi Avropa Birliyinə ixracın strukturunda Ukraynanın payı ümumi Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin ixracının yarıdan çoxunu təşkil edir. Bu həm Ukraynanın coğrafi baxımdan Birliyə daha yaxın olması ilə bağlıdırsa, həm də son dövrlər bu ölkənin Birliyə daha sıx inteqrasiya olunmaq, öz gələcəyini Avropa məkanında görməsi və Rusiyanın təsirindən çıxmaq istəkləri ilə də əlaqədardır.

Ukraynanın ümumi ticarət dövriyyəsinin 25,7 milyard avrosunu və ya 31,4%-ni Avropa Birliyi ilə ticarət təşkil edir.

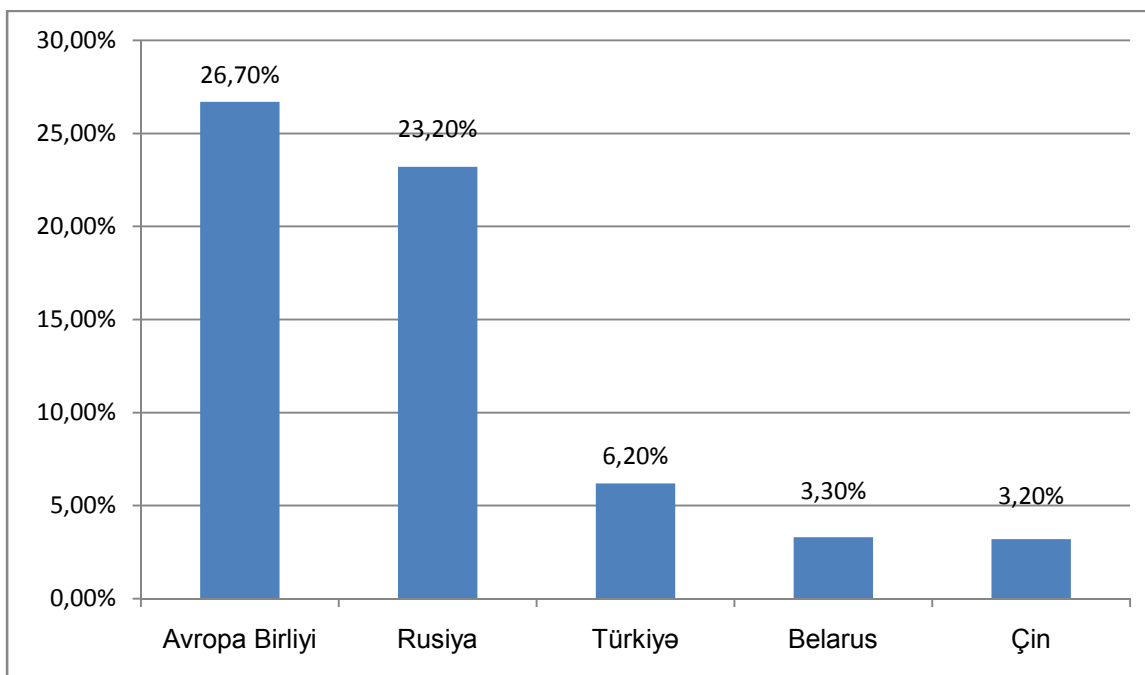
Diaqram 22. Ukraynanın əsas ticarət partnyorları (fazilə)

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

İxracda da Avropa Birliyi 9,9 milyard avro və ya 26,7%-li payla liderdir. Belə ki, Ukraynanın Avropa Birliyinə ixracının həcmi 9,9 milyard avrodur. Bu göstərici Ukraynanın ümumi ixracının strukturunda Avropa Birliyini 26,7%-lə onun əsas ixrac partnyoruna çevirir.

Diagram 23. Ukraynanın əsas ixrac partnyorları(fazilə)

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Ukraynanın Avropa Birliyinə ixracının əsasını emal olunmuş məhsullar kimi təsnifləşdirilən materiallar, xam materiallar, mineral yanacaq növləri, maşın və nəqliyyat avadanlıqları, heyvan və bitki yağları, tütün., içkilər və s təşkil edir.

Cədvəl 5. Ukraynanın AB-yə ixracının əmtəə strukturu, 2010

İxrac məhsulları	Dəyəri(mln. avro ilə)	Ümumi ixracdakı payı (%)
Cəmi	11 397	100
Emal edilmiş materiallar	3809	33,4
Xam materiallar, qeyri-istehlak malları, yanacaq istisna olmaqla	2459	21,6
Mineral yanacaq, yağlar və s	1447	12,7
Maşın və nəqliyyat avadanlıqları	1246	10,9
Qarışıq emal malları	520	4,6
Heynav və bitki mənşəli yağlar	509	4,5
Kimya məhsulları	470	4,1
Kəsilmiş və diri heyvanlar	446	3,9
İçkilər və tütün	23	0,2

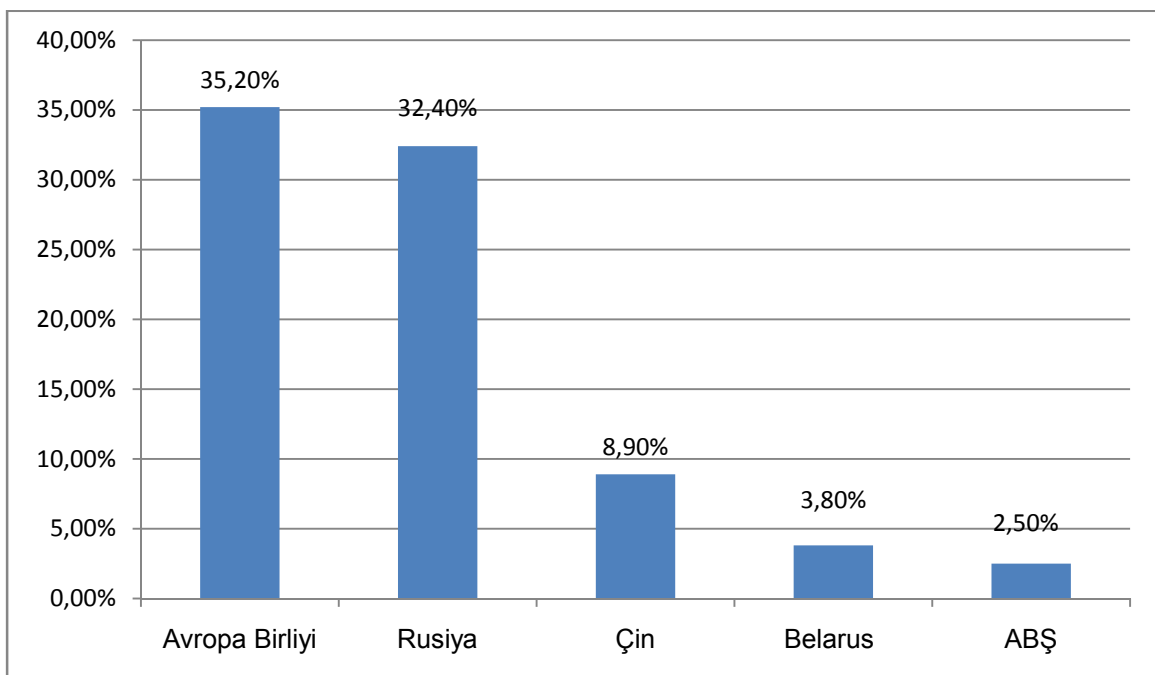
Digər məhsullar	22	0,2

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Cədvəldən göründüyü kimi Ukraynanın ixracının böyük hissəsini hazır və ya emal edilmiş məhsullar və materiallar təşkil edir. Bu da Ukrayna iqtisadiyyatında real sektorun yəni ağır sənayenin inkişafının göstəricisidir. Ukrayna ağır sənayesinin əsasını qara və əlvan metallurgiya, maşınqayırma, mədənçixarma, kimya sənayesi və s. sənaye sahələri təşkil edir. Polad sənayesi ölkə sənayesinin 25%-ni təşkil edir və ağır sənayenin aparıcı sahələrindən biridir. Ukraynanın ağır sənaye müəssisələri dünyada istehsal olunan poladın 7,5%-ni təmin edir. Ukrayna Avropa, Asiya, Yaxın Şərqlə və Cənubi Amerika ölkələrinin əsas polad təchizatçılarından biridir.

Ukraynanın əsas idxal partnyorları arasında Avropa Birliyi 15,7 milyard avro və ya 35,2%-lik xüsusi çəkiyə sahib olmaqla yenə də birinci yerdədir.

Diagram 24. Ukraynanın əsas idxal partnyorları (fazilə)

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Avropa Birliyindən Ukraynaya əsasən maşın və nəqliyyat avadanlıqları, kimya və kimya məhsulları, emal olunmuş məhsullar kimi təsnifləşdirilən materiallar, qarışıq mallar, diri və kəsilmiş heyvanlar, mineral yanacaq və yağlar, içkilər, tütün və s. təşkil edir.

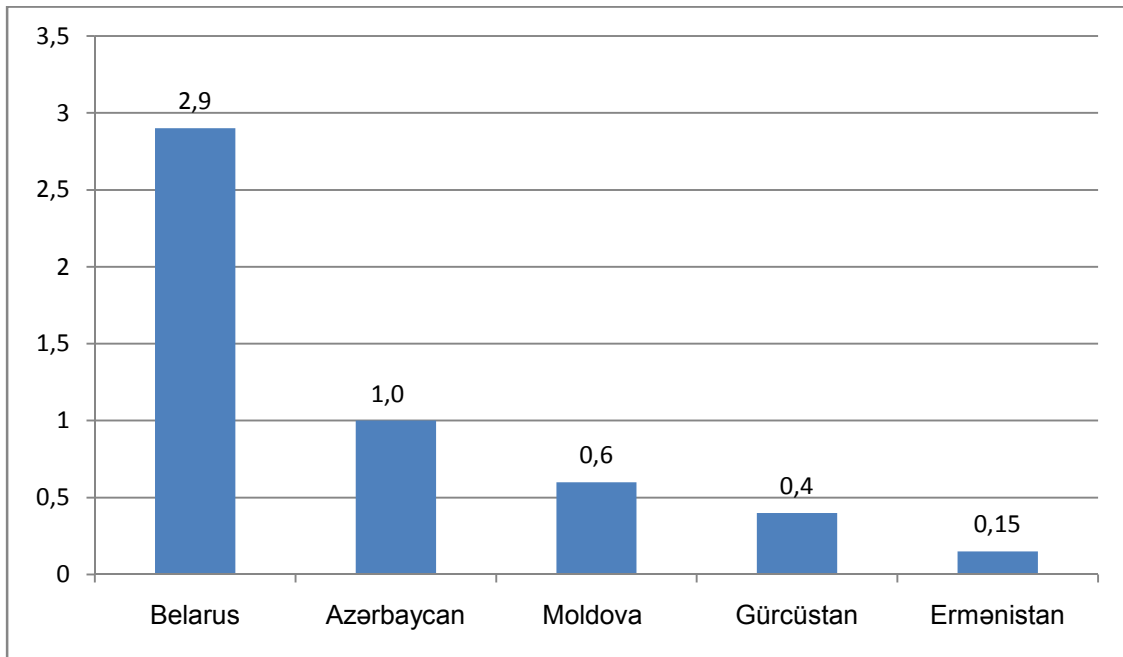
Cədvəl 6. Ukraynanın AB-dən idxalının əmtəə strukturu, 2010

İxrac məhsulları	Dəyəri(mln. avro ilə)	Ümumi ixracdakı payı (%)
Cəmi	17 335	100
Maşın və nəqliyyat avadanlıqları	5880	33,9
Kimya məhsulları	3457	19,9
Emal edilmiş materiallar	3079	17,8
Qarışıq emal malları	1859	10,7
Kəsilmiş və diri heyvanlar	1197	6,9
Mineral yanacaq və yağlar	964	5,6
Xam materiallar, qeyri-istehlak malları, yanacaq istisna olmaqla	371	2,1
İşkilər və tütün	184	1,1
Digər əmtəələr və köçürmələr	179	1,0
Heyvan və bitki mənşəli yağlar	41	0,2

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Ukraynanın əsas ticarət partnyorları arasında Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında Belarus 2,9 milyard avro və ya 3,6% payla birincidir. Azərbaycan 1 milyard avro və ya 1,3% payla ikinci, Moldova 599 milyon avro və ya 0,7%-lə üçüncü, Gürcüstan 427 milyon avro və ya 0,5%-lə dördüncü, Ermənistan 157 milyon avro və ya 0,2%-lə beşinci sıradadır.

Diagram 25. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Ukrayna ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi (milyard avro il)

Mənbə: DG Trade Statistics, 2011

Ukraynanın ticarət dövriyyəsində Belarusun digər tərəfdaş ölkələrə nisbətən ilk sırada olmasının səbəbi bu ölkələrin tarixi əlaqələr, mədəniyyət və coğrafi baxımdan bir-birinə yaxın olması ilə bağlıdır. Ukraynanın Belarusa ixracı təqribən 1,2 milyard avro təşkil edir ki, bu da Ukraynanın ümumi ixracının 3,3%-nə bərabərdir. Ukraynanın idxalında Belarusun payı 1,7 milyard avro ilə 3,8% təşkil edir.

Belarus və Ukrayna arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi krizdən əvvəlki 2008-ci ildə 5 milyard dollara çatırdı. Lakin iqtisadi böhran başlayandan sonra ticarət dövriyyəsinin həcmində təqribən 2 dəfə azalma baş vermişdir. Ukrayna Belarusdan əsasən neft məhsulları idxal edir. Belarusa ixracın əsasını isə maşın və nəqliyyat avadanlıqları təşkil edir.

Ukraynanın ticarət partnyorları arasında Belarusdan sonra ikinci sırada duran Azərbaycanın Ukraynanın ticarət dövriyyəsindəki payı təqribən 1 milyard avro təşkil edir ki, bu da ümumi ticarət dövriyyəsinin 1,3%-i deməkdir. Azərbaycanla Ukrayna arasındakı ticarət dövriyyəsi Azərbaycanın xeyrinədir. Belə ki, Ukrayna Azərbaycandan 588 milyon avroluq məhsul idxal etdiyi halda, Azərbaycana cəmi 455 milyon avroluq məhsul ixrac edir. Azərbaycanın müsbət ticarət balansına malik olmasının səbəbi Ukraynaya daha çox neft-qaz məhsulları ixrac etməsindədir. Ukrayna enerji resurslarından asılı vəziyyətdədir.

Nəticə

Avropa Birliyi ilə ticari-iqtisadi və siyasi münasibətlərin inkişafı, həmçinin Birlik ölkələri ilə daha dərinlən əməkdaşlıq etmək və Avropa Birliyi strukturlarına daha dərinlən inteqrasiya etmək üçün Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri bir sıra sosial-iqtisadi islahatlar aparmalı və öz qanunvericilik bazalarını Avropa Birliyinin standartlarına uyğunlaşdırmalıdırlar. İlk növbədə Gömrük məcəlləsi, viza liberallaşdırılması, Birlik bazarında rəqabətə davamlı məhsul istehsalı və s kimi sahələrdə islahatlar aparılmalıdır.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri ilk növbədə kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi, iqtisadiyyatlarında struktur və instutsional islahatların aparılması, həmçinin iqtisadiyyatlarının diversifikasiyası, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, Avropa Birliyi ölkələri ilə qarşılıqlı ticari və iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi kimi sahələrdə inkişafa nail olmalıdırlar.

Avropa Birliyi artıq Ukrayna və Moldova ilə azad viza rejiminin tətbiqinə başlamaq haqqında qərar qəbul etmişdir. Belə rejimin yaxın zamanlarda Gürcüstanla da tətbiqi gözlənilir. Azərbaycan, Ermənistan və Belarusla isə bu istiqamətdə danışıqlar davam etdirilir. Artıq bu ölkələr ilə Avropa Birliyi arasında vizaların daha uzun müddətə verilməsi, diplomatik pasportlara malik şəxslərin Avropa Birliyi ölkələrinə vizasız daxil olmasının reallaşdırılması, tələbələr üçün viza şərtlərinin sadələşdirilməsi və s sahələrdə uğurlara nail olunub.

Viza rejiminin sadələşdirilməsi həm Avropa Birliyi və Şərq Tərəfdaşlığına daxil olan ölkələrin əhalisi arasında qarşılıqlı anlaşmanın və tolerantlığın artması, həm Avropa Birliyindən olan iş adamları və biznesmenlər tərəfindən Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinə investisiya qoyuluşlarının artırılması, həmçinin yeni texnologiya və texnikanın Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinə axması, bu ölkələrin iqtisadiyyatlarının Avropa iqtisadi məkanına daha tez inteqrasiyası və s baxımından çox önəmli addımdır.

Bu yaxınlarda “Şərq Tərəfdaşlığı” biznes forumu da yaradılmışdır ki, bu da üzv ölkələr arasında ticari-iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsinə, həmçinin kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına təkan verən amillərdən sayıla bilər. Belə ki, 2012-2013-cü illərdə bu istiqamətdə 1,9 milyard avro vəsaitin yönəldilməsi haqqında razılığa gəlinib.

Həmçinin, “Şərq tərəfdaşlığı” proqramına üzv ölkələrdə müxtəlif layihələrin – ətraf mühit, aqrar, infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsində Avropa Birliyinin iştirakının genişləndirilməsi nəzərdə tutulub.

Lakin təssüf ki, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Şərq Tərəfdaşlığına üzv ölkələr arasında etnik, ərazi və s mübahisələrin mövcud olması bu ölkələr arasında daha geniş həcmli ticari-iqtisadi, həmçinin siyasi münasibətlərin inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biridir.

Bun munaqışələrin həlli Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin öz aralarında ticarət dövriyyəsinin artırılması və siyasi-iqtisadi əlaqələrin bərpası baxımından çox əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan Avropa Birliyinin Şərq Tərəfdaşlığı təşəbbüsü bu ölkələr arasında milli barışığa nail olmaq baxımından da vacib rol oynaya bilər.

Ədəbiyyat Siyahısı

- 1.Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin Dövlət Statistika Komitələrinin məlumatları
2. CESD-nin hesablamaları
3. DG Trade Statistics
4. www.cia.gov saytı və worldfactbook məlumat bazası